

Transliteration of Proper Names of Greek Philosophers and Sages into Arabic in the Texts of the Islamic Period: From a Linguistic Perspective

Golnaz Modarresi Ghavami

Associate Professor of Linguistics,
Allameh Tabataba'i University, Tehran,
Iran

Saeed Anvari*

Associate Professor of Philosophy,
Allameh Tabataba'i University, Tehran,
Iran

Abstract

With the entry of the works of Greek philosophers into the Islamic world, Greek names and terms appeared in various scientific texts of the Islamic civilization. This process, was accompanied by changes in the pronunciation and recording of these names and terms in Arabic, which in turn led to the multiplicity and diversity of the written forms of these names and terms. The present study, examines the method of transliterating these terms in Arabic texts of the Islamic period from a linguistic point of view. The results of the present study shows that changes in the pronunciation and consequently writing Greek names in Arabic have resulted from the difference in the set of stops and

*Corresponding Author: saeed.anvari@atu.ac.ir

How to Cite: Modarresi Ghavami, G., & Anvari, S. (2025). Passivization of Ditransitive Verbs in Persian Based on Symmetric Move Approach. *Language Science Studies*, 12(22), 271-320. doi: [10.22054/ls.2025.85794.1712](https://doi.org/10.22054/ls.2025.85794.1712).

fricative consonants. The results of this study show that the changes in the pronunciation and writing these names were mainly due to the differences in the phonetic systems of Greek and Arabic, the characteristics of the Arabic writing system, the unfamiliarity of the scribes with the pronunciation of Greek names, and their mistakes in recording the names. However, the problems of the Arabic writing system, such as the lack of letters for short vowels, the presence of dots, the serrations of some letters, and the mistakes of scribes in recording names, have made it difficult in some cases to identify the Greek original name or term. By examining various examples of proper names and philosophical terms, this study has identified specific patterns in the Arabization of Greek names

1. Introduction

This article examines the different written forms of the proper names of Greek philosophers and sages, as well as certain Greek terms when translated into Arabic during the translation movement in the Islamic world. The aim of the article is to understand the reasons behind different written forms of these names and terms and to provide a basis for predicting their original form when the written form in Arabic is ambiguous.

2. Literature Review

Ibn al-Baytar (1989), Eshkevari (1999), Al-Razi (2001), Ibn Abi Usaybi'ah (2001), and Al-Nuwayri (2002) have briefly and sporadically addressed the change in Greek names and terms when converted into Arabic. They have mentioned the inadequate knowledge of the translators and scribes of the grammar of Greek as

one of the sources of the multiplicity of written forms of Greek terms in Arabic texts. At the same time, they have briefly discussed certain changes that occur in Greek terms when adapted to the phonology of Arabic. The present article examines Greek proper names and terms to determine the main reasons for their different written forms in Arabic texts. Moreover, an extensive linguistic analysis of the processes involved in the adaptation of Greek proper names and loanwords into the phonological system of Arabic is provided.

3. Methodology

A list of the proper names of Greek philosophers and sages as well as philosophical terms that have more than one written form in Arabic texts was compiled. Data was examined and categorized into different sets: a) written forms of names and terms resulting from the carelessness of the scribes, b) written forms of names and terms resulting from the translators' lack of adequate knowledge of the grammar of Greek, and c) written forms of names and terms resulting from the characteristics of the Arabic script, mainly the lack of letters for representing short vowels and the presence of dots.

In the process of converting Greek names and terms into Arabic, their written form shows changes that result from the adaptation of their pronunciation into the phonological system of Arabic. The phonetic and the writing systems of the two languages were compared, and data was analyzed based on this comparison with the aim of understanding the adaptation process and to be able to predict the original Greek names and terms when the written form in Arabic is ambiguous. Since most of the translators of Greek sources into Arabic were fluent in

Syriac, there was a hypothesis, that is, the changes in the written form of Greek names and terms in Arabic might be the result of interference from the phonology of Syriac. Thus, the phonology of Syriac was also compared with the phonology of Arabic.

4. Discussion

The study of the written form of Greek proper names and terms in Arabic philosophical texts shows that the features of the Arabic writing system is one of the main reasons behind different written forms of such terms in Arabic terms. The Arabic writing system mainly represents consonants and uses optional diacritics to represent short vowels. In the absence of diacritics, a letter representing a consonant such as <د> can be read [du], [di], [da] if the reader is not familiar with the original pronunciation of the word in which it appears. This writing system also uses dots to differentiate letters representing consonants. Dots can appear above or under a letter and their number can vary from zero to three, as in <ب، ج، ت، ث> that represent the consonants [b, j, t, θ] respectively in Arabic. These features together with the carelessness of the scribes and their unfamiliarity with the original pronunciation of Greek terms have resulted in the multiplicity of the written forms of such terms in Arabic texts.

Moreover, the phonological system of the Indo-European Greek language and that of the Semitic Syriac and Arabic languages are not compatible. Syriac and Arabic have very similar phonological systems and the fact that many of the scribes and translators of Greek texts were speakers of Syriac, seems to have had no effect on the transliteration of Greek proper names and terms in Arabic texts.

The phonology of Greek has undergone certain changes during centuries. Some recordings of Greek names and terms represent older and others more recent pronunciations. Moreover, Greek consonants are pronounced differently in different phonetic contexts and transliterating letter for letter by some translators unfamiliar with these allophonic variations has resulted in multiple recordings of Greek terms and proper names.

In the process of transliteration, the pronunciation of the names of Greek philosophers and sages and terms is adapted into the phonological system of Arabic mainly when it comes to stop and fricative consonantal inventory and syllable structure.

5. Conclusion

The study of Greek proper nouns and terms in Arabic philosophical texts presented in this article reveals that many of these words have been recorded in various forms across different texts, which can sometimes confuse researchers when recording and trying to use the correct form of Greek proper nouns and terms in this language. We have seen that the multiplicity of written forms of these names and terms has several reasons, including the unfamiliarity of the scribes and translators with the pronunciation of these names and terms in Greek, their unfamiliarity with the grammar of Greek, and the features of the Arabic writing system. In the meantime, we know that proper nouns and terms adapt their pronunciation to the phonological system of the target language when transitioning from one language to another, and awareness of these adaptation methods can help researchers record such words more accurately.

In this article, we have discussed the phonological correspondences of Greek names and terms in Arabic. The Greek equivalents of many of these names and terms are unclear due to the factors we have mentioned, which makes it difficult to guess their Greek equivalents despite the clear phonological correspondences between the two languages.

Keywords: proper names, Arabic language, Greek language, translation movement, phonology.

نحوه نویسه گردانی اسامی خاص فلاسفه و حکمای یونانی به زبان عربی در متون دوره اسلامی از منظر زبان‌شناسی

گلناز مدرسی قوامی دانشیار گروه زبان‌شناسی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

سعید انواری * دانشیار گروه فلسفه، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

چکیده

با ورود آثار فلاسفه یونانی به جهان اسلام، اسامی و اصطلاحات ایشان در علوم مختلف تمدن اسلامی منعکس گردید. این فرایند با تغییراتی در تلفظ و ثبت اسامی خاص و اصطلاحات در زبان عربی همراه بود که در برخی موارد به تعدد و تنوع شکل‌های نگارشی این اسامی منجر شد. پژوهش حاضر با رویکردی زبان‌شناختی، به بررسی نحوه نویسه گردانی اسامی و اصطلاحات خاص یونانی در متون عربی دوره اسلامی می‌پردازد و نشان می‌دهد تغییرات تلفظی و نگارشی اسامی یونانی در زبان عربی ناشی از تفاوت مجموعه همخوان‌های انفجاری و سایشی بوده است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که تغییرات در تلفظ و نگارش این اسامی عمدتاً ناشی از تفاوت‌های نظام آوایی زبان‌های یونانی و عربی، ویژگی‌های نظام نوشتاری عربی، ناآشنایی کاتبان با تلفظ اسامی یونانی و اشتباهات آنها در نگارش اسامی بوده است. گرچه وجود مشکلات خط عربی مانند عدم اعراب گذاری، نقطه‌دار بودن و دندان‌دار بودن برخی از حروف و اشتباه کاتبان در ثبت برخی از اسامی باعث شده است تا در مواردی تشخیص نام اصلی معرب شده در یونانی با دشواری همراه باشد، این پژوهش با بررسی نمونه‌های مختلفی از نام‌های خاص و اصطلاحات فلسفی، الگوهای مشخصی را در تعریب اسامی یونانی شناسایی کرده است. یافته‌های این پژوهش می‌تواند در مطالعات تاریخی، زبان‌شناسی تطبیقی و نسخه‌پژوهی به کار گرفته شود.

کلیدواژه‌ها: اسامی خاص، اصطلاحات فلسفی، زبان عربی، زبان یونانی، نویسه گردانی، نهضت ترجمه، واج‌شناسی.

۱. مقدمه

در نهضت ترجمه در جهان اسلام بسیاری از متون یونانی در حوزه‌های مختلف علم به زبان عربی برگردانده شدند. با ورود آثار حکمای یونان به جهان اسلام و انعکاس اسامی و اصطلاحات ایشان در علوم مختلفی همچون جغرافیا، فلسفه، منطق و طب، این اسامی و اصطلاحات معرّب شدند و صورت عربی گرفتند. ابن خلیکان می‌نویسد: «اگر آن عربی‌سازی (تعریب) نبود، هیچ‌کس از آن کتاب‌ها بهره‌مند نمی‌شد، زیرا با زبان یونانی آشنا نبودند» (ابن خلیکان، ۲/۱۳۶۴: ۲۱۷). این ترجمه‌ها از زمان بنی‌امیه آغاز شد و در زمان بنی‌عباس به اوج خود رسید. ابن ندیم در این زمینه می‌نویسد:

خالد بن یزید بن معاویه را حکیم آل مروان می‌نامیدند ... دستور داد تا گروهی از فلاسفه یونان که در شهری از مصر ساکن بودند و بر زبان عربی تسلط داشتند را حاضر کنند، سپس به آنها دستور داد تا کتاب‌های فنون و صنایع را از یونانی و قبطی به عربی ترجمه کنند و این اولین ترجمه و نقل از زبانی به زبان دیگر در [جهان] اسلام بود.
(ابن ندیم، ۱۴۱۷: ۳۳۸).

راهبردها و شیوه‌های مختلفی در رویارویی با اسامی خاص در ترجمه وجود دارد (Nyangeri, 2019: 350). مترجم می‌تواند یک اصطلاح یا اسم خاص را به زبان مقصد ترجمه کند مانند اصطلاح phonetics که در زبان فارسی به «آواشناسی» برگردانده شده است. با وجود این، مترجمان گاه اصطلاحی را به زبان مقصد ترجمه نمی‌کنند، بلکه از نویسه‌گردانی (تبدیل صورت نوشتاری از یک نظام خطی به نظام خطی دیگر) بهره می‌گیرند و همان صورت اصطلاح را البته با انطباق با نظام آوایی^۱ و نوشتاری خود به کار می‌برند (Sato, 2016: 2)، مانند «موسیقی» که معرب اصطلاح یونانی (mousikḗ) است.

1. phonetic system

اعراب در نهضت ترجمه آثار علمی، نیازمند واژه‌های جدیدی بودند. این واژه‌ها به دو دسته معرب و موکد (مجعول) تقسیم می‌شدند. واژه‌ها معرب واژه‌هایی بیگانه (در بحث این مقاله یونانی) بودند که به صورت اصلی و یا با اصلاحاتی وارد زبان عربی شدند (افنان، ۱۳۸۷: ۶۴). چنانکه آمده است:

در کلمات عربی کلماتی یافت نمی‌شود که معادل تمامی کلمات یونانی باشد و بدین جهت در خلال این تعریب، بسیاری از الفاظ یونانی به همان نحو [در ترجمه‌ها] باقی ماندند

(شیخ بهائی، ۱۴۰۳: ۲/۱۰۲).

صورت الفاظ یونانی که در ترجمه‌ها باقی‌ماندند و به عربی راه یافتند در گذر از زبان یونانی به زبان عربی دچار دگرگونی‌های فراوانی شد. این دگرگونی‌ها در برخی از موارد ناشی از مشکلات خط و اشتباهات کاتبان نسخ خطی بود که با اسامی یونانی آشنایی نداشتند. برای مثال، «تراسوماخس» (Θρασύμαχος (Thrasymachus) یونانی را به صورت‌های «تراسوماجس» (ابوالبرکات، ۱۳۷۳: ۲۶۳)، «تراسوماخوس» (ابن‌سینا، ۱۴۰۵: ۳/۹۵)، «تراسوماخوس»، «براسوماخس»، «براسوماخس»، «براسوماخسن»، «براسوماخس» (نک: حلی، ۱۴۰۴: ۲/۲۸۶) و «تراسیماخوس»^۱ نگاشته‌اند. چنان که در این مثال مشاهده می‌شود، بخشی از این تغییرات ناشی از نقطه‌دار بودن خط عربی است که با تغییر تعداد و مکان نقطه‌ها صورت‌های مختلفی از این اسامی را ایجاد کرده است. همچنین، ناآشنایی کاتبان نسخ خطی با اسم‌های خاص یونانی موجب شده است که گاهی اوقات برخی از اسامی را به نحوی بنویسند که گویی اسمی عربی است، مانند «ذیمقراطیس» (Δημόκριτος (Dēmókritos) که گاه آن را به صورت «ذی مقراطیس» و «ذی یمقراطس» و «ذو مقراط» نوشته‌اند که در آن «ذی» و «ذو» (که در عربی به معنای «صاحب» هستند) را در این اسامی پیشوند عربی انگاشته‌اند و یا «ابندقلیس»، «اباذقلیس»

۱. در این مقاله املاهای کلمات در متون معاصر عربی داخل کروه مشخص شده‌اند و جهت پرهیز از حجم شدن مقاله منابع آنها ذکر نشده‌اند. منابع این کلمات با جستجوی ساده در سایت www.noorlib.ir قابل مشاهده هستند.

Εμπεδοκλῆς (Empedoklēs) را گاه به صورت «ابن دقلیس» نوشته‌اند که گویی مرکب از «ابن» عربی و «دقلیس» است.

برخی از این تنوعات در نگارش اسامی و اصطلاحات یونانی ناشی از اطلاعات ناقص مترجمان و کاتبان از دستور زبان یونانی است، اما نکته‌ای که در برگردان متون یونانی به زبان عربی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است، تعریب یا عربی شدن تلفظ اسم‌های خاص و اصطلاحات است. واژه‌ها و اصطلاحاتی که از یک زبان به زبانی دیگر وارد می‌شوند، خود را با نظام آوایی زبان وام‌دهنده انطباق می‌دهند. برای مثال، نام یونانی *Asklēpiós* در برگردان به زبان عربی در متون قدیمی به صورت «اسقلیبوس» درآمده، در صورتی که همین نام در برگردان به زبان فارسی در متون جدیدتر به صورت «اسکلپیوس» نوشته شده است. دلیل جایگزین شدن حرف <π> با <ب> در برگردان عربی و <پ> در برگردان فارسی این است که واج /p/ در زبان فارسی وجود دارد، اما این واج در عربی کلاسیک نیست و با نزدیک‌ترین واج در زبان عربی، یعنی /b/ جایگزین شده است. به عنوان مثال، مصحح نهاییه الأرب در مورد اسم «افتیمون» می‌نویسد:

اصل این اسم در یونانی «اِپْتِیْمون» با همزه مکسوره و باء فارسی [(پ)] است و اعراب در گذشته چون در زبان‌شان فاء وجود دارد، این باء را در ترجمه‌هایشان تبدیل [به فاء] می‌کردند. و «نون» ای که در آخر این اسم است، در اصل در زبان یونانی «میم» است و مترجمان عرب، این میم را به نون تبدیل می‌کردند. و «تاء» آن همان‌طور که در گفتار یونانیان این گونه است، در حقیقت باید در زبان عربی «ث سه نقطه» بیان شود (نویری، ۱۴۲۳/۱۱: ۲۸۸-۲۸۷).

در برخی موارد صورت‌های متفاوت اسم‌ها و اصطلاحات یونانی در عربی بازنمایی‌کننده یک فرایند واجی^۱ در تلفظ است. برای مثال، اسم «انباذقلس» به صورت «امباذقلس» نیز ثبت شده است. همین‌طور است «یانبلیخوس»، «انباذقلس» و «سنبلیقیوس»

1. phonological process

که به ترتیب «یامبلیخوس»، «امباذقلس» و «سمبلیقیوس» نیز نوشته شده‌اند. در این نمونه‌ها، /n/ پیش از همخوان /b/ قرار دارد که می‌تواند در تلفظ طی فرایند همگونی^۱ همانند فرایندی که در تلفظ واژه «شنبه» به صورت «شمبه» رخ می‌دهد، به [m] تبدیل شود و این ویژگی تلفظی به خط راه یابد.

این مقاله به دگرگونی‌های تلفظی اسم‌های خاص فلاسفه و حکمای یونانی و برخی از اصطلاحات یونانی در زبان عربی که ناشی از انطباق آنها با نظام آوایی زبان عربی است می‌پردازد و بر اساس اصول زبان‌شناسی تغییرات صورت گرفته را مشخص می‌کند. این مطالعه به شناسایی اسامی اصلی یونانی برجای مانده در علوم مختلف دوران اسلامی یاری می‌رساند. پیش از این، زکریای رازی در کتاب *الحاوی* به منظور تعیین دقیق داروها کوشید تا میان اشکال مختلف نگارشی اسامی یونانی داروها در متون مختلف ارتباط برقرار کند و به برخی از تغییرات زبانی و نگارشی در انتقال اسامی از یونانی به عربی اشاره کرده است (رازی، ۲۲/۱۴۲۲: ۲۸). اشکوری نیز در *محبوب القلوب* می‌نویسد:

در کتاب‌های آشنایان به زبان روم باستان که همان زبان یونانی است، دیدم که در زبان یونانی همه اسامی وضعی مانند اسامی مردم و غیر آن که در آخر آنها حرف سین است، مانند جالینوس و دیسکوریدس و ... و مانند اسطوخودوس که از اسم‌های داروها است، در زبان یونانیان حکم سین در آخر تمامی این کلمات، مانند تنوین در زبان عربی است^۲ که در آخر کلمه قرار دارد ... و کلماتی که در زبان یونانیان در آخر آنها سین نیست، مانند سقراط و افلاطون و ... مانند اسماء غیرمنصرف در زبان عربی ما هستند که تنوین نمی‌پذیرند

(۱/۱۳۷۸: ۱۱۵-۱۱۶).

1. assimilation

۲. یعنی در انتهای این اسم‌ها تکواژی است با نقش دستوری خاص همانند تنوین در زبان عربی.

همچنین، در تفسیر کتاب دیاستوریدوس ضمن بیان مطالبی مشابه آمده است:

همچنین در زبان آنها «یاء» آخر کلمه را مانند تنوین در زبان عربی است. چنانکه می‌گوییم «سُوریا» و «انطالیا» و «ماقدونیا» و مانند آنها (ابن بیطار، ۱۹۸۹: ۳۱۲-۳۱۳).

از آنجا که بسیاری از مترجمان متون یونانی به عربی، سریانی زبان بودند، ممکن است این فرض مطرح شود که نظام آوایی زبان سریانی بر تلفظ و نحوه نگارش وام‌واژه‌های یونانی در عربی تأثیر گذاشته باشد. با بررسی نظام آوایی زبان سریانی نشان خواهیم داد که این نظام تفاوت قابل ملاحظه‌ای با نظام آوایی زبان عربی ندارد و سریانی بودن مترجمان و گذر وام‌واژه‌ها از زبان سریانی به زبان عربی نمی‌توانسته تأثیر چندانی بر تلفظ و نگارش این واژه‌ها در زبان عربی گذاشته باشد.

۲. نظام‌های نوشتاری و آوایی زبان یونانی

زبان یونانی یکی از زبان‌های خانواده زبان‌های هندواروپایی است (Joseph, 1990: 412). خط الفبایی یونانی از الفبای فینیقی/کنعانی گرفته شده و به مرور شکل آن تغییر کرده است (هیرودت، ۱۴۲۸: ۳۹۶). هنگامی که یونانیان خط فینیقی را برای نوشتن زبان یونانی به کار گرفتند، پنج حرف آن خط را که به همخوان‌ها (صامت‌ها)^۱ اشاره داشتند برای بازنمایی واکه‌ها (مصوت‌ها)^۲ به کار گرفتند. بدین ترتیب، نخستین الفبای کاملاً واجی پدید آمد که در آن برای همه واکه‌ها و همخوان‌های زبان یونانی نشانه‌ای حرفی وجود داشت.

1. consonants
2. vowels

جدول ۱. حروف نشان‌دهنده همخوان‌ها در الفبای یونانی و تلفظ آنها^۱

تلفظ یونانی		نام حرف یونانی	حرف یونانی	
نو	باستان		کوچک	بزرگ
[v]	[b]	Beta	β	B
[j] پیش از [i,e] [ɣ] در دیگر جایگاه‌ها	[g]	Gamma	γ	Γ
[ð]	[d]	Delta	δ	Δ
[z]	[dz/zd]	Zeta	ζ	Z
[θ]	[tʰ]	Theta	θ	Θ
[k]	[k]	Kappa	κ	K
[l]	[l]	Lambda	λ	Λ
[m]	[m]	Mu	μ	M
[n]	[n]	Nu	ν	N
[ks]	[ks]	Xi	ξ	Ξ
[p]	[p]	Pi	π	Π
[r]	[r]	Rho	ρ	P
[s]	[s/z]	Sigma	σ	Σ
[t]	[t]	Tau	τ	T
[f]	[pʰ]	Phi	φ	Φ
[χ]	[kʰ]	Chi	χ	X
[ps]	[ps]	Psi	ψ	Ψ
	[w]	Digamma	Ϝ	ϝ
	[s]	San	Ϟ	ϟ
	[k]	Koppa	Ϡ	ϡ

گرچه این نظام نوشتاری از یونانی باستان تا کنون استفاده شده است، نظام آوایی آن در طی زمان دچار تغییر شده است. یونانی باستان در نظام همخوانی خود، سه همخوان انفجاری^۳ واکدار^۴ /b,d,g/، انفجاری بی‌واک^۵ نادمیده^۶ /p,t,k/ و انفجاری بی‌واک دمیده^۷ /pʰ,tʰ,kʰ/ داشته است که در یونانی نو /b,d,g/ به معادل‌های سایشی^۸ /v,ð,ɣ/

۱. جدول‌های شماره ۱ الی ۵ برگرفته از جوزف (1990: 412) هستند.

۲. سه حرف آخر در جدول، حروفی کهن هستند که در نظام نوشتاری یونانی نو دیگر به کار نمی‌روند.

3. plosive
4. voiced
5. voiceless
6. unaspirated
7. aspirated
8. fricative

و /p^h,t^h,k^h/ نیز به معادل‌های سایشی /f,θ,χ/ تحول یافته‌اند. همخوان لرزشی /r/ نیز به زنشی /r/ تغییر یافته است (Joseph, 1990: 412). مجموعه همخوان‌های یونانی باستان و یونانی نو به ترتیب در جدول‌های (۲) و (۳) آمده است:^۳

جدول ۲. همخوان‌های یونانی باستان

نرمکامی		دندانی / لثوی		دولبی		
k	g	t	d	p	b	انفجاری
k ^h		t ^h		p ^h		انفجاری دمیده
		s	(z)			سایشی
			n		m	خیشومی
			r			لرزشی
			l			تقریبی کناری

جدول ۳. همخوان‌های یونانی نو

نرمکامی		لثوی		دندانی		دولبی		
k		t				p		انفجاری
χ	γ	s	z	θ	ð	f	v	سایشی
			n				m	خیشومی
			r					زنشی
			l					تقریبی کناری

گرچه زبان یونانی نظام همخوانی نسبتاً ساده‌ای دارد، نظام واکه‌ای این زبان و تحولات آن ویژگی‌های پیچیده‌تری را نشان می‌دهد. در نظام واکه‌ای یونانی باستان، کشش^۴ ممیز^۵ است و علاوه بر واکه‌های ساده^۶، واکه‌های مرکب^۷ متعددی نیز دارد. واکه‌های پیشین گرد

1. trill

2. tap

۱. در جدول‌های آوایی این مقاله هر نشانه‌ای که در ستون جایگاه تولید در سمت راست قرار گیرد واکدار و نشانه‌ای

که در سمت چپ می‌آید بی‌واک است.

4. length

5. distinctive

6. simple vowels (monophthongs)

7. complex vowels (diphthongs)

فقط در گروه گویشی آتیک - یونی^۱ دیده می‌شوند و دیگر گویش‌های یونانی باستان به جای آنها واکه‌های پسین گرد /u, u:/ را دارند (Joseph, 1990: 412). مجموعه واکه‌های ساده یونانی باستان و یونانی نو در جدول (۴) و مجموعه واکه‌های مرکب آنها در جدول (۵) آمده است:

جدول ۴. حروف نشان‌دهنده واکه‌های ساده در الفبای یونانی و تلفظ آنها

تلفظ یونانی		نام حرف یونانی	حرف یونانی	
نو	باستان		کوچک	بزرگ
[a]	[a]	Alpha	α	Α
[ε]	[ε]	Epsilon	ε	Ε
[i]	[ε:]	Eta	η	Η
[i]	[i]	Iota	ι	Ι
[o]	[o]	Omicron	ο	Ο
[i]	[y]	Upsilon	υ	Υ
[o]	[o:]	Omega	ω	Ω

جدول ۵. حروف نشان‌دهنده واکه‌های مرکب در الفبای یونانی و تلفظ آنها

تلفظ یونانی		رسم‌الخط یونانی
نو	باستان	
[ε]	[aɪ]	αι
[av,af]	[aυ]	αυ
[i]	[e:]	ει
[ev,ef]	[ευ]	ευ
[i]	[oi]	οι
[u]	[o:]	ου
[i]	[yi]	υι

1. Attic-Ionic

نظام واکه‌ای این زبان نیز در طی زمان دچار تغییر شده است؛ واکه‌های مرکب و بلند یونانی باستان دیگر در نظام واکه‌ای این زبان دیده نمی‌شوند. یونانی نو، پنج واکه ساده /i,u,ε,o,a/ دارد و واکه کشیده یا مرکب در نظام واکه‌ای آن دیده نمی‌شود.

۳. نظام‌های نوشتاری و آوایی زبان سریانی و زبان عربی

دو زبان سریانی و عربی به خانواده زبان‌های سامی تعلق دارند. سریانی تا قرن سیزدهم میلادی (هفتم هجری) زبان مراسم مذهبی کلیساهای مسیحیان یعقوبی^۱ و نسطوری^۲ بوده است (Hetzron, 1990: 654-657). مشکور می‌نویسد:

لهجه زبان آرامی - سریانی، از جهت تکلم و کتابت، قبل از شیوع مسیحیت، در منطقه بزرگی از شمال عراق رواج و انتشار یافت و در فرصت‌هایی که با زبان یونانی ارتباط و اتصال یافت ... قادر شد تا حقایق و مفاهیم مختلف دینی، فلسفی و علوم را بیان کند

(مشکور، ۱۳۷۰: ۹۵-۹۶).

الفبای سریانی که خود مأخوذ از الفبای آرامی بود از قرن دوم پیش از میلاد برای نوشتن زبان سریانی استفاده شده است. این الفبا دارای سه صورت استرانجلو/سطنجیلی^۳، نسطوری و یعقوبی یا سرتو^۴ است که به مارونی^۵ نیز معروف است (مشکور، ۱۳۷۰: ۹۸). نظام نوشتاری سریانی ابجد و الفبای همخوانی^۶ است، یعنی در آن هر حرف به یک همخوان (صامت) در زبان دلالت می‌کند و واکه‌ها (مصوت‌ها) نشانه حرفی ندارند و در صورت نیاز، نمایش واکه‌ها به کمک نشانه‌های زیروزبری^۷ صورت می‌گیرد.

1. Jacobite
2. Nestorian
3. Estrangela
4. Sertā
5. Maronite
6. consonantal alphabet
7. diacritic

خط عربی نیز از خط آرامی نبطی منشعب شده و از قرن چهارم میلادی به کار می‌رفته است. زبان آرامی از زبان عربی همخوان‌های کمتری داشته و به همین دلیل در قرن هفتم میلادی حروف جدیدی با افزودن نقطه به حروف قبلی برای نگارش زبان عربی وضع شده است. همچنین، نشانه‌هایی برای نشان‌دادن واژه‌های کوتاه به نظام نوشتاری عربی افزوده شده است تا از قرائت درست قرآن اطمینان حاصل شود. تلفظ حروف ابجد در گونه‌های مختلف زبان سریانی و مقایسه آن با تلفظ عربی در جدول ۶ آمده است

جدول ۶. تلفظ حروف در نظام‌های نوشتاری سریانی و عربی^۱

تلفظ عربی	تلفظ سریانی			حرف ابجد در نظام نوشتاری عربی		نام حرف سریانی
	نسطوری	یعقوبی	سطنجیلی			
[a:]/[ʔ]	[ʔ]	[ʔ]	[ʔ]	ا		Alâp
[b]	[b, w]	[b, v]	[b, v]	ب		Beith
[dʒ]	[ʃ, ʒ, ʝ, j]	[g, ʝ]	[g, ʝ]	ج		Gamâl
[d]	[d, ð]	[d, ð]	[d, ð]	د		Dalâth
[h]	[h]	[h]	[h]	ه		He
[w]/[u]	[w]	[w]	[w]	و		Waw
[z]	[z]	[z]	[z]	ز		Zayn
[ħ]	[x]	[ħ]	[ħ]	ح		ħeith
[tʰ]	[tʰ]	[tʰ]	[tʰ]	ط		teith
[j]/[i]	[j]	[j]	[j]	ی		Yod
[k]	[c, cʰ]	[k, x]	[k, x]	ک		Kap
[l]	[l]	[l]	[l]	ل		Lamâth
[m]	[m]	[m]	[m]	م		Meem
[n]	[n]	[n]	[n]	ن		Nun
[s]	[s]	[s]	[s]	س		Simkâth
[ʕ]	[ʕ, ʔ]	[ʕ]	[ʕ]	ع		‘ain
[f]	[p, pʰ]	[p, f]	[p, f]	ف		Pe
[sʕ]	[s]	[sʕ]	[sʕ]	ص		ṣadhe
[q]	[q]	[q]	[q]	ق		Qop

۱. این جدول‌ها برگرفته از omniglot.com/writing/syriac.htm هستند.

ادامه جدول ۶.

تلفظ عربی	تلفظ سریانی			حرف ابجد در نظام نوشتاری عربی	نام حرف سریانی
	نسطوری	یعقوبی	سطنجیلی		
[r]	[r]	[r]	[r]	ر	Resh
[ʃ]	[ʃ]	[ʃ]	[ʃ]	ش	Sheen
[t]]θ[t, t ^h ,	[t]	[t]	ت	Taw
]θ[]θ[—	—	ث	
[x]	—	—	—	خ	
[ð]	[ð]	—	—	ذ	
[d ^ʕ]	[d ^ʕ , ð ^ʕ]	—	—	ض	
[ð ^ʕ]	[d ^ʕ , ð ^ʕ]	—	—	ظ	
[ɣ]	—	—	—	غ	
—	[ʒ]	—	—	ژ	
—	[ʒ]	—	—	چ	

بر اساس نظام نوشتاری سریانی می‌توان گفت که سریانی سطنجیلی و یعقوبی ۲۲ همخوان داشته‌اند. در کنار دو همخوان انفجاری /q/ و /ʔ/، همخوان‌های انفجاری /p,b,t,d,k,g/ نیز دیده می‌شوند که در بافت‌های آوایی خاص سایشی شده و به ترتیب [f,v,θ,ð,x,ɣ] تلفظ می‌شده‌اند. علاوه بر این، در این گونه‌های زبانی شش همخوان سایشی دیگر یعنی /s,z,ʃ,ʒ,ħ,h/ نیز وجود داشته است. در این نظام، دو همخوان حلقی شده^۱ /t^ʕ/ و /s^ʕ/ دیده می‌شود. گونه سطنجیلی قدیمی‌ترین نظام نوشتاری زبان سریانی است و همان‌طور که گفته شد، در آن نشانه‌ای برای نمایاندن واکه‌ها (مصوت‌ها) وجود ندارد، اما در گونه یعقوبی پنج نشانه زیروزبری واکه‌ای وضع شده که برای بازنمایی واکه‌های /i,e,a,ā,u/ به کار می‌رفته‌اند. نشانه‌های نماینده واکه‌های /ī,ū/ می‌توانسته‌اند /i,u/ هم تلفظ شوند. از آنجا که گونه نسطوری عمدتاً برای نگارش سریانی شرقی رایج در آسیای مرکزی و جنوب سیبری به کار می‌رفته است، نظام همخوانی این گونه از زبان سریانی

1. pharyngealized

متفاوت از دیگر گونه‌هاست. در این نظام نوشتاری ۳۲ نشانهٔ حرفی وجود دارند که به همخوان‌های این گونهٔ زبانی اشاره می‌کنند.

نگاهی به جدول ۶ نشان می‌دهد که انطباق زیادی میان نظام همخوانی این زبان و گونه‌های مختلف سریانی و به خصوص سطرنجیلی و یعقوبی وجود دارد. به نظر می‌رسد همخوان‌هایی که در نظام نوشتاری عربی با حروف <ه، ز، ح، ط، م، ن، س، ر، ش، ع> نوشته می‌شوند و به ترتیب بر آواهای /h, z, ħ, tʰ, m, n, s, r, ʃ, ʕ/ دلالت دارند در زبان سریانی و عربی یکسان تلفظ می‌شده‌اند. همخوان‌هایی که در نظام نوشتاری عربی با حروف <ب، د، ت، ک> مشخص می‌شوند و به ترتیب بر آواهای /b, d, t, k/ دلالت دارند نیز، در هر دو زبان یکسان تلفظ می‌شده‌اند، اما علاوه بر این تلفظ‌ها می‌توانسته‌اند در گونه‌های مختلف سریانی و در برخی از بافت‌های آوایی خاص به صورت [w/v, ð, θ, x] تلفظ شوند. همخوان‌هایی که در نظام نوشتاری عربی با حروف <و> و <ی> نوشته می‌شده‌اند، در سریانی نیز همان تلفظ را داشته‌اند (یعنی به ترتیب /w/ و /j/)، گرچه این دو حرف در زبان عربی برای نشان دادن واکه‌های بلند /u:/ و /i:/ نیز به کار گرفته شده‌اند. همخوانی که در نظام نوشتاری عربی با حرف <ف> نوشته می‌شود به واج /f/ در این زبان دلالت دارد که در سریانی /p/ تلفظ می‌شده و می‌توانسته در بافت‌های آوایی خاصی [f] تلفظ شود. همچنین، همخوانی که در نظام نوشتاری عربی با حرف <ج> نوشته و به صورت /dʒ/ تلفظ می‌شود، در سریانی /g/ یا /j/ تلفظ می‌شده و می‌توانسته در بافت‌های آوایی خاصی [ɣ] یا [j] هم تلفظ شود.

بر این اساس، می‌توان گفت که نظام همخوانی عربی و گونه‌های مختلف سریانی تا حدود زیادی بر هم منطبق هستند و گذر وام‌واژه‌های یونانی از زبان سریانی به عربی تأثیر چندانی بر تلفظ این وام‌واژه‌ها در زبان عربی نداشته است. به بیان دیگر، فرض پژوهش حاضر این است که صورت نوشتاری نام‌ها و اصطلاحات یونانی که به صورت لفظی از این زبان وارد زبان عربی شده‌اند، حاصل انطباق آنها با نظام همخوانی عربی است که تا حد بسیار زیادی بر نظام همخوانی سریانی منطبق است.

۴. نگارش وام‌واژه‌های یونانی در عربی

بررسی نگارش اسامی خاص و اصطلاحات یونانی در عربی نشان می‌دهد که اگر مواردی مانند بی‌دقتی کاتبان در ثبت نام‌ها و اصطلاحات و عدم آگاهی مترجمان از ویژگی‌های دستوری زبان یونانی را کنار بگذاریم، تغییر تلفظی این واژه‌ها در عربی از انطباق نداشتن نظام آوایی زبان هندواروپایی یونانی با نظام آوایی زبان‌های سامی سریانی و عربی ناشی می‌شود. همانطور که در بخش‌های پیشین گفته شد، همخوان‌های انفجاری زبان یونانی باستان سه تمایز واکدار، بی‌واک نادمیده و بی‌واک دمیده را (جدول ۷) نشان می‌دهد. این تمایز سه‌گانه که در خط نیز بازنمایی داشته است، در زبان عربی وجود ندارد؛ عربی کلاسیک تنها یک همخوان دولبی^۱ واکدار /b/ (<ب>) و یک همخوان نرمکامی^۲ بی‌واک دمیده /k^h/ (<ک>) را در نظام همخوانی خود دارد. در جایگاه تولید دندانی /lth/ نیز از تمایزهای سه‌گانه یونانی تنها دو تمایز واکدار /d/ (<د>) و بی‌واک /t^h/ (<ت>) را نشان می‌دهد. بنابراین، واضح است که در انطباق تلفظ و متعاقباً نگارش وام‌واژه‌های یونانی مواردی از تغییر تلفظی حاصل شود.

جدول ۷. همخوان‌های انفجاری یونانی باستان

نرمکامی		دندانی / لثوی		دولبی		
k	g	t	d	p	b	انفجاری
k ^h		t ^h		p ^h		انفجاری دمیده

شایان توجه است که تمایز سه‌گانه همخوان‌های انفجاری در یونانی نو ساده شده و در این مجموعه تنها همخوان‌های بی‌واک نادمیده باقی مانده‌اند. همخوان‌های انفجاری واکدار و بی‌واک دمیده به معادل سایشی خود تغییر یافته‌اند که به غیر از /v/ بقیه در نظام همخوانی عربی دیده می‌شوند (جدول ۸).

1. bilabial
2. velar

جدول ۸. همخوان‌های یونانی نو

نرمکامی		دندانی / لثوی		دولبی		
k		t		p		انفجاری
x	γ	θ	ð	f	v	سایشی

به نظر می‌رسد عمده تغییرات تلفظی و نگارشی واژه‌های یونانی در زبان عربی از همین تفاوت در مجموعه همخوان‌های انفجاری و سایشی ناشی می‌شود، زیرا بقیه واج‌های یونانی عیناً در نظام آوایی عربی وجود دارند. بر این اساس، در دنباله این مقاله به ذکر مثال‌هایی از انطباق وام‌واژه‌های یونانی با نظام آوایی زبان عربی می‌پردازیم که در خط جلوه یافته و به مجموعه انفجاری‌ها و سایشی‌ها مربوط می‌شود.

۴-۱ حرف یونانی < Γ, γ >

نگاهی به وام‌واژه‌های یونانی در عربی نشان می‌دهد که حرف یونانی < Γ, γ > در خط عربی گاه با حرف < غ > و گاه با حرف < ج > جایگزین شده است. به نظر می‌رسد این جایگزینی به تلفظ این حرف در یونانی نو مربوط می‌شود. این حرف در یونانی نو پیش از واکه‌های پیشین [i, e] به صورت [dʒ] < ج > و در دیگر جایگاه‌ها [ɣ] < غ > تلفظ می‌شده است. این ویژگی تلفظی یونانی نو عیناً به تلفظ وام‌واژه‌ها در عربی انتقال یافته است. یک مورد استثناء در اینجا تلفظ Γαληνός (Galēnós) است که طبق قاعده ذکر شده صورت «غالینوس» صحیح است، اما صورت «جالینوس» آن متداول‌تر است.

گفته شده است که اصل اسم جالینوس، غالینوس است ... و ابوبکر محمد بن زکریای رازی در کتاب الحاوی خود گفته است: در زبان یونانی جایز است که بجای جیم، غین و کاف بیان شود و مثلاً گفته می‌شود جالینوس و غالینوس و کالینوس و تمامی این بیان‌ها جایز هستند (ابن ابی اصیبه، ۱/۲۰۰۱: ۳۴۰).

جدول ۹. حرف یونانی < Γ, γ >

املاهای دیگر ^۱	عربی	یونانی	
		به خط لاتین	به خط یونانی
آنکساغوراس، انکساغیرس، انکساغیدروس، انکشاغوراس، الکساغورس، [آناکساغوراس، آناکسغوراس]	آنکساغورس ^۲	Anaxagóras	Ἀναξαγόρας
[بروتاغوراس، بروطاغوراس، بروتاغورس، پروتاگوراس]	افروطاغورس ^۳	Protagoras	Πρωταγόρας
[طراغودیا]	طراغودیا ^۴	Tragōidia	τραγωδία
غرغوریوسوس، [غرغوریوس، غرغوریس، غریغوریس، غرغورس]	غرغوریوس ^۵	Grēgórios	Γρηγόριος
فیتاغورث، فوئاغورس، فوئاغوراس، فوئاغوریا، بوئاغورس، بدیغورس، بدیغوروس، بدیغورش، بیتاغورس، تتواغورس، [فیتاغورس]	فیتاغورس ^۶	Puthagóras	Πυθαγόρας

د.
ب.
پ.
ت.
ث.
ج.
ح.
خ.
د.

۱. جهت پرهیز از حجیم شدن مقاله، منابع اسامی و اصطلاحات ذکر شده در هر جدول، به صورت تجمیعی ذکر شده‌اند: ابن ابی اصیبعه، ۱/۲۰۰۱: ۸۹ و ۲۴۵ و ۳۴۰؛ ابن ندیم، ۱۴۱۷: ۳۴۲ و ۳۵۳ و ۵۱۲؛ افان، ۱۳۶۲: ۷ و ۱۶۳ و ۲۲۴؛ خراسانی، ۱۳۷۳: ۵۷۹؛ خراسانی، ۱۳۸۰: ۶۹۳؛ کرامتی، ۱۳۸۱: ۵۹۹. اسم «پیتاگوراس» در زبان پهلوی به صورت «پینگرس» و «پدیغرس» و «پدیغورس» تبدیل شده و سپس، به صورت «بدیغورس» و «بدیغورس» در زبان عربی تبدیل شده است (کرامتی، ۱۳۸۱: ۵۹۹). لذا، تمامی اسامی مستقیماً از یونانی به عربی وارد نشده‌اند؛ قاسم‌لو و کریمی، ۱۳۸۴: ۲۷۶؛ مسعودی، ۱/۱۴۲۱: ۱۶۱.

۲. منجم و فیلسوف یونانی سده پنجم و ششم پیش از میلاد (صدری افشار، ۱۳۹۸).

۳. سوفسطایی معروف یونان در سده پنجم پیش از میلاد (صدری افشار، ۱۳۹۸)

۴. تراژدی

۵. عنوان افراد مختلفی در تاریخ از جمله شانزده نفر از پاپ‌ها (صدری افشار، ۱۳۹۸)

۶. فیلسوف یونانی سده پنج و شش پیش از میلاد (صدری افشار، ۱۳۹۸)

ثاولوجیا، ثالوجیا، [اثولوجیا]	اثولوجیا ^۱	Theología	Θεολογία
ارسیجانس، ارساجانیس، ارسانجانس، ارشیجانس، ارجیجانس	ارستجانس ^۲	Aristogénēs	Ἀριστογένης
---	ایساغوجی ^۳	Eisagōgē	Εἰσαγωγή
غالیینوس، کالینوس، [جالینس]	جالینوس ^۴	Galēnós	Γαληνός
[میتورولوجیا، میتورولوجیا، میتورولوجیا، میتورولوجیا، میتورولوجیا]	میتورولوجیا ^۵	Metēdros + logía	Μετέωρος + -λογία

۲-۴ حرف یونانی <Δ, δ>

حرف یونانی <Δ, δ> که در یونانی باستان به صورت همخوان انفجاری لثوی واکدار [d] و در یونانی نو به صورت همخوان سایشی بین دندانی واکدار [ð] به تلفظ درمی آمده، در برگردان به خط عربی گاه با حرف <ذ> که در عربی هم به صورت [ð] تلفظ می شود، بازنمایی شده یا با حرف <د> که این جایگزینی اخیر می تواند چند علت داشته باشد؛ یا مترجم تلفظ این حرف در یونانی باستان را مدنظر داشته، یا از نگارش این واژه در خط لاتین به صورت <d> تأثیر پذیرفته، یا اینکه مترجم نقطه <ذ> را سهواً از قلم انداخته است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۱. کتابی برگرفته از تاسوعات فلوطین

۲. پزشکی یونانی قرن سوم پیش از میلاد

۳. به معنای «مدخل»؛ بخشی از کتاب منطق ارسطو که توسط فرفورئوس نوشته شده است (صدری افشار، ۱۳۹۸).

۴. پزشکی و فیلسوف یونانی سده دوم و سوم میلادی (صدری افشار، ۱۳۹۸)

۵. آثار علوی

جدول ۱۰. حرف یونانی <Δ, δ>

املاهای دیگر ^۱	یونانی		
	عربی	به خط لاتین	
انبادقلس، انبادقلیس، ابن دقلیس، أنبادقلیس، بندقلیس، ابیدقلیس، ابندقلیس، امبدقلیس، امبدقلس، ابندقلیس، ابندقلس، [انبادوقلیس، امبادقلیس، امبادوقلیس، امبادوقلیس، امبیدوقلس، امبیدوقلوس، انبادوقلیس، امبادوقلیس]	انبادقلس ^۲	Empedoklēs	Ἐμπεδοκλῆς
ذو مقراط، ديمقراط، ديمقراطیس، ذيمقراطیس، دیموقراطیس، ديمقراطس، ذيمقراطس، ديمقریطیس، ذیموقریطس، ذومقراطیس، [دیموقریطس، ديمقریطس]	ديمقراطیس ^۳	Dēmókritos	Δημόκριτος
ذیوجانس، [دیوجینس، دیوجانوس]	دیوجانس ^۴	Diogénēs	Διογένης
فادن	فادن ^۵	Phaídōn	Φαίδων

۳-۴ حرف یونانی <Θ, θ>

حرف یونانی <Θ, θ> که در یونانی باستان به صورت همخوان انفجاری لثوی دمیده بی‌واک [t^h] و در یونانی نو به صورت همخوان سایشی بین‌دندانی بی‌واک [θ] به تلفظ درمی‌آمده، در برگردان به خط عربی گاه با حرف <ث> که در عربی هم به صورت سایشی بین‌دندانی بی‌واک [θ] تلفظ می‌شود و گاه با حرف <ت> که در عربی به صورت همخوان انفجاری لثوی [t^h] تلفظ می‌شود، بازنمایی شده است. جایگزینی این حرف یونانی

۱. ابن ابی اصیبعه، ۱/۲۰۰۱: ۲۲۸؛ ابن سینا، ۴/۱۴۰۵: ۳۳؛ ابن صاعد، ۱۳۷۶: ۱۶۸؛ ابن ندیم، ۱۴۱۷: ۳۵۶ و ۳۹۹ و ۵۱۲؛ ابوحنان، ۱۳۴۷: ۲۸۲؛ افان، ۱۳۶۲: ۱۴ و ۱۰۷؛ خراسانی، ۱۳۸۰ الف: ۱۸۸؛ شهرزوری، ۲۰۰۷: ۵۸؛ فارابی، ۱۴۰۵: ۱۰۰؛ محبوبی آرانی، ۱۳۹۲: ۷۱۳؛ مینایی، ۱۳۹۳: ۵۸.

۲. فیلسوف یونانی سده پنجم پیش از میلاد (صدی افشار، ۱۳۹۸).

۳. فیلسوف یونانی سده چهارم و پنجم پیش از میلاد (صدی افشار، ۱۳۹۸).

۴. فیلسوف یونانی سده چهارم و پنجم پیش از میلاد (صدی افشار، ۱۳۹۸).

۵. نام یکی از شاگردان سقراط و یکی از رساله‌های افلاطون.

با <ذ> که در عربی به معادل واکدار سایشی بین دندانی اشاره دارد، در جایگاه بین دو واکه مشاهده می‌شود. جایگزینی این حرف با <ط> در ثبت نام <تالس> به صورت <طالس> یا <طالیس> می‌تواند تحت تأثیر تلفظ این همخوان در جایگاه پیش از واکه [a] باشد.

جدول ۱۱. حرف یونانی <Θ, θ>

املاهای دیگر ^۱	عربی	یونانی	
		به خط لاتین	به خط یونانی
آغاتاژیمون، اغاذیمون، [آغاتاژیمن]	آغاتاژیمون ^۲	Agathodaímōn	ἀγαθός δαίμων
ثاژوسیوس، ثیوژفروس، تاودسیوس، ثیاژوروس، ثیاژروس، ثاژری، ثیاژوری، تاژوری، [ثیوژورس، تئودوروس، دیودوروس]	ثیوژوروس ^۳	Theodorus	Θεόδωρος
تالیس، طالس، طالیس، تالس	تالیس ^۴	Thalēs	Θαλῆς
ثمسطیوس، ثمسطیوس، تامسطیوس، تامسطیون، [تامسطیس، تامسطیس، تمیستیوس]	تامسطیوس ^۵	Themístios	Θεμίσιος
ثاون، ثاون	ثاون ^۶	Theon	Θέων

۱. ابن ابی اصیبعه، ۱/۲۰۰۱: ۱۰۵؛ ابن صاعد، ۱۳۷۶: ۱۷۶؛ ابن ندیم، ۱۴۱۷: ۳۴۲؛ افغان، ۱۳۶۲: ۴۲؛ آیه الله شیرازی، ۱۳۸۸: ۴؛ ابن خلدون، ۱/۱۴۰۸: ۶۳۲؛ بهشتی، ۱۳۸۴: ۳۴؛ بهلول، ۱۳۸۷: ۷۲۰. ساکت‌اف، ۱۳۸۷: ۱۵۸؛ شهرستانی، ۲/۱۴۱۵: ۳۷۴؛ عسگری، ۱۴۰۰: ۵۱۴؛ معصومی همدانی، ۱۳۸۷: ۷۲۶؛ ملاصدرا، ۸/۱۹۸۱: ۳۰۸.
۲. رب النوع یونانی - مصری که در متون اسلامی از حکمای قدیم مصر دانسته شده است.
۳. مورخ یونانی قرن اول میلادی
۴. فیلسوف و ریاضی‌دان یونانی سده شش و هفت پیش از میلاد (صدری افشار، ۱۳۹۸)
۵. فیلسوف و شارح آثار ارسطو
۶. ادیب و دانشمند یونانی قرن اول پیش از میلاد

۴-۴ حرف یونانی <K, κ>

یکی از ویژگی‌های نام‌ها و وام‌واژه‌های یونانی در زبان عربی این است که آنچه که در صورت نوشتاری این اسامی در خط یونانی با حرف <K,κ> نوشته و [k] (انفجاری نرم‌کامی بی‌واک نادمیده) تلفظ می‌شود، در صورت نوشتاری آن در زبان عربی با حرف <ق> که در بسیاری از مناطق عرب‌زبان [q] (انفجاری ملازی بی‌واک نادمیده) تلفظ می‌شود، نوشته شده است. پرسشی که مطرح می‌شود این است که اگر عربی همخوان [k] را در نظام آوایی خود داشته است، چرا باید نشانه حرفی آن را در نظام نوشتاری عربی به جای حرف <ك> با <ق> جایگزین کنند. پاسخ این پرسش به نظام آوایی و نوشتاری یونانی برمی‌گردد. دیدیم که زبان یونانی باستان دو همخوان انفجاری نرم‌کامی نادمیده [k] و دمیده [k^h] داشته که به ترتیب در خط با نشانه‌های <K,κ> و <X, χ> نشان داده می‌شده‌اند. از آنجا که در تحول زبان یونانی همخوان [k^h] به [x] تغییر یافته این حرف در برگردان به عربی با حرف <خ> که نماینده همان آواست جایگزین شده است. همخوان نادمیده [k] در زبان عربی وجود ندارد و این همخوان در زبان عربی دمیده ([k^h]) است (Al-Ani, 1970: 32) و در مقابل، همخوان انفجاری ملازی [q] که در خط با حرف <ق> نشان داده می‌شود در این زبان نادمیده است (Al-Ani, 1970: 32) و از این نظر به [k] یونانی نزدیک‌تر است.

جدول ۱۲. حرف یونانی <K, κ>

املاهای دیگر ^۱	عربی	یونانی	
		به خط لاتین	به خط یونانی
اسطوخیا	اسطقس ^۲	Stoikheion	στοιχείον

۱. ابن ابی‌اصیبه، ۱/۲۰۰۱: ۱۸۱ و ۲۲۷؛ ابن جلیجل، ۱/۱۳۴۹: ۱۱-۱۴؛ ابن سینا، ۲/۱۴۰۴: ۲۵؛ ابن‌صاعد، ۱۳۷۶: ۱۷۸ و ۱۸۰؛ ابن‌عبری، ۲/۱۹۹۲: ۸؛ ابن‌فاتک، ۱۳۸۷: ۹۹؛ ابن‌ندیم، ۱۴۱۷: ۱۶ و ۳۴۸ و ۳۹۸؛ افغان، ۱۳۶۲: ۷؛ حنین بن اسحاق، ۱۴۰۶: ۳۷؛ شهرستانی، ۲/۱۴۱۵: ۴۳۸؛ قاسملو، ۱۳۹۶: ص ۶۷۵؛ محمدی‌فر، ۱۳۹۲: ۷۲۰؛ میرداماد، ۱/۱۳۹۱: ۲۰۵.

۲. «عنصر» در طبیعیات قدیم.

اسقلابیوس، اسقلیبیوس، اسقلیبیادس، اسقلنوس، اسقلینوس، اسقلیبیادیس، اسقلیبیادیس، اسقلیبیاس، اسقلینوس، [اسقلاییس، اسقلیبیوس]	اسقلیبوس ^۱	Asklēpíōs	Ἀσκληπιός
اوقلیدس، [اوقلیدوس، اقلیدوس]	اقلیدس ^۲	Eukleídēs	Εὐκλείδης
دیسقوریدوس، دیاسقوریدس، دیاسقوریدوس، دیاسقوریدوس، [دیسقوریدوس، دیاسقوریدس، دیاسقوریدوس]	دیسقوریدس ^۳	Dioskourídēs	Διοσκουρίδης
سنلیقیوس، سلیقیموس، سنلیفهوس، سملئوس، سملیقیوس، سلقیفوس، سلیقیموس، سلیفهوس، [سمبلیکوس، سمبلیکیوس]	سنلیقیوس ^۴	Simplíkios	Σιμπλίκιος

۴-۵ حرف یونانی <Π, π>

حرف یونانی <Π, π> که در یونانی [p] (انفجاری دولبی بی واک نادمیده) تلفظ می‌شود، با حروف <ب> یا <ف> در نظام نوشتاری عربی جایگزین شده است. به دلیل این که در نظام‌های آوایی سریانی و عربی آوای [p] وجود ندارد، دو حرف <ب> و <ف> به ترتیب با تلفظ‌های [b] (انفجاری دولبی واکدار) و [f] (سایشی لبی - دندانی^۵ بی واک) به عنوان معادل برگزیده شده‌اند. معادل <ب> عمدتاً در جایگاه بین دو واکه و <ف> در جایگاه ابتدای واژه دیده می‌شود. به نظر می‌رسد ثبت نام‌های خاص یونانی دارای این حرف با معادل <پ> در زبان فارسی و متأثر از نگارش این نام‌ها به خط لاتین صورت گرفته باشد.

۱. پزشک اساطیری یونان باستان

۲. ریاضی‌دان یونانی سده سوم پیش از میلاد (صدری افشار، ۱۳۹۸)

۳. پزشک و داروشناس یونانی سده اول میلادی (صدری افشار، ۱۳۹۸)

۴. فیلسوف نوافلاطونی یونانی سده شش میلادی (صدری افشار، ۱۳۹۸)

جایگزینی حرف <Π, π> یونانی با <ف> محدود به جایگاه آغازین واژه نیست و گاه در بین دو واکه نیز از این حرف استفاده شده است.

جدول ۱۳. حرف یونانی <Π, π>

املاهای دیگر ^۱	عربی	یونانی		
		به خط لاتین	به خط یونانی	
آبیقرس، افیغورس، افیغورس، ابیقرس، [ابیقرس]	ابیقر ^۲	Epikouros	Ἐπίκουρος	د. ب. ز. ج.
باری ارمنیاس، باری ارمنیاس، باریرمیناس	باری ارمنیاس ^۳	Peri Hermeneías	Περὶ Ἑρμηνείας	
بابس، بیوس، بلس، بتس، بنس، قوقس، [بابوس]	بیس ^۴	Páppos	Πάππος	
بروکلس، آبرقلس، برقلیس، فورقلس، ایرقلس، بروقلس، [بروقلوس، بروکلس، برقلیس]	برقلس ^۵	Prókklos	Πρόκλος	
فرمانیدس، برمانیدس، [بارمنیدس]	برمنیدس ^۶	Parmenídēs	Παρμενίδης	د. ب. ز. ج.
فلوطرخس، افلوطرخس، فلوطارخوس، فلوطارخوس، فلوطارخوس، فلوطارخوس، [فلوطارخوس، پلوٹارک]	فلوطرخس ^۷	Ploutarkhos	Πλούταρχος	

۱. ابن ابی اصیبعه، ۱/۲۰۰۱: ۱۹۰ و ۱۹۷ و ۲۰۰ و ۲۰۱ و ۳۵۶؛ ابن صاعد، ۱۳۷۶: ۱۹۸ و ۲۱۵؛ ابن ندیم، ۱۴۱۷: ۳۴۲؛ اخباریفر، ۱۳۷۹: ۳۳۵؛ ارسطو، بی تا/۱: ۱۱۴؛ اشکوری، ۱/۱۳۷۸: ۱۶۹؛ افغان، ۱۳۶۲: ۸ و ۲۷؛ پورجوادی، ۱۳۸۳: ۵۹۸؛ سجستانی، ۲۰۰۴: ۲۲۴؛ سلیمان حشمت، ۱۳۷۶: ۱۴۸؛ شهرزوری، ۲۰۰۷: ۸۹ و ۱۸۰؛ شهرستانی، ۲/۱۴۱۵: ۴۱۶-۴۱۷؛ قفطی، ۱۳۷۱: ۲۱-۱۳ و ۱۷۱-۱۷۲؛ کرامتی، ۱۳۸۳: ۴۸۹.

۲. فیلسوف یونانی سده سوم و چهارم پیش از میلاد (صدری افشار، ۱۳۹۸)

۳. (کتاب العبارة): مبحث قضایا در منطق ارسطو

۴. ریاضی دان یونانی سده چهارم میلادی (صدری افشار، ۱۳۹۸)

۵. فیلسوف نوافلاطونی قرن پنجم میلادی (صدری افشار، ۱۳۹۸)

۶. فیلسوف یونانی سده پنجم و ششم پیش از میلاد (صدری افشار، ۱۳۹۸)

۷. مورخ یونانی سده اول و دوم میلادی (صدری افشار، ۱۳۹۸)

املاهای دیگر ^۱	عربی	یونانی		
		به خط لاتین	به خط یونانی	
فرفریوس، فرفورئوس، [فرفرئوس، فرفورئیس]	فورفورئوس ^۲	Porphúrios	Πορφύριος	Ⲣⲟⲣⲫⲩⲣⲓⲟⲥ Ⲣⲟⲣⲫⲩⲣⲓⲟⲥ Ⲣⲟⲣⲫⲩⲣⲓⲟⲥ
فورونس، فورونوس، موزون، فوروق، فوزن، فون، فون، فودون، قورون	فورون ^۳	Púrōn	Πύρρων	

٦٤ حرف یونانی <T,τ>

در وهله نخست به نظر می‌رسد که این حرف باید در نظام نوشتاری عربی با <ت> جایگزین می‌شد، اما با <ط> جایگزین شده است، زیرا حرف <ت> در عربی نماینده آوای انفجاری لثوی دمیده [t^h] است و ظاهراً همخوان نادمیده [t] در یونانی به همخوان نادمیده [t^h] (<ط>) (Al-Ani, 1970: 45) در عربی نزدیکتر به گوش می‌رسیده است.

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

۱. ابن ابی اصیبعه، ۱۹۰: ۱/۲۰۰۱ و ۱۹۷ و ۲۰۰ و ۲۰۱ و ۳۵۶؛ ابن صاعد، ۱۳۷۶: ۱۹۸ و ۲۱۵؛ ابن ندیم، ۱۴۱۷: ۳۴۲؛ اخباریفر، ۱۳۷۹: ۳۳۵؛ ارسطو، بی تا/۱: ۱۱۴؛ اشکوری، ۱/۱۳۷۸: ۱۶۹؛ افان، ۱۳۶۲: ۸ و ۲۷؛ پورجواد، ۱۳۸۳: ۵۹۸؛ سجستانی، ۲۰۰۴: ۲۲۴؛ سلیمان حشمت، ۱۳۷۶: ۱۴۸؛ شهرزوری، ۲۰۰۷: ۸۹ و ۱۸۰؛ شهرستانی، ۲/۱۴۱۵: ۴۱۶-۴۱۷؛ قفطی، ۱۳۷۱: ۲۱-۱۳ و ۱۷۱-۱۷۲؛ کرامتی، ۱۳۸۳: ۴۸۹.

۲. فیلسوف نوافلاطونی سده سوم و چهارم میلادی (صدری افشار، ۱۳۹۸)

۳. فیلسوف یونانی سده سوم و چهارم پیش از میلاد (صدری افشار، ۱۳۹۸)

جدول ۱۴. حرف یونانی <Τ, τ>

املاهای دیگر ^۱	عربی	یونانی	
		به خط لاتین	به خط یونانی
آنولوپتیقا، [آنالیپتیقا]	آنالوپتیقا ^۲	Analutiká	Ἀναλυτικά
[اتولیکوس، اطولوقوس]	اطولوقس ^۳	Autólukos	Αὐτόλυκος
بویوطیقا، بویوطیقا، بیوطیقا، [بئوطیقا]	بویوطیقا ^۴	poietikês	ποιητικῆς
سقراطیس، سقراطیس، سقراطس	سقراط ^۵	Sōkrátēs	Σωκράτης
[طیمائوس، تیمائوس]	طیماوس ^۶	Tímaios	Τίμαιος
قاطاغوریاس، [قاطیغوریات]	قاطیغوریاس ^۷	Katēgoríai	Κατηγορίαι
هرقل، ایرقلیس، ایرقلیطوس، اراقلیطوس، اراقلیطوس، اراقلیطوس، ایراقلیطس، ایرافلسطس، [هرقلیطوس، هراقلیطوس، هراکلیتوس]	هرقلیطس ^۸	Herákleitos	Ἡράκλειτος

۷-۴ حرف یونانی <Φ, φ>

حرف یونانی <Φ, φ> که در یونانی کلاسیک [p^h] (انفجاری دولبی بی‌واک دمیده) و در یونانی نو [f] (سایشی لپی‌دندانی بی‌واک) تلفظ می‌شود، در برگردان به عربی با حرف <ف> و در موارد اندکی با حرف <ب> جایگزین شده است. دلیل جایگزینی آن با حرف <ف> نبود همخوان [p^h] در زبان عربی و تلفظ این حرف به صورت [f] در یونانی نو است.

۱. ابن ابی اصیبعه، ۱/۲۰۰۱: ۱۷۱ و ۲۰۲ و ۲۶۲ و ۲۹۹؛ ابن جلجل، ۱۳۴۹: ۵۳؛ ابن مقفع، ۱/۱۳۵۷: ۵۲؛ ابن ندیم، ۱۴۱۷: ۲۳

و ۴۰۱ و ۴۱۰ و ۴۴۷؛ افان، ۱۳۶۲: ۱۹ و ۱۲۶؛ انواری، ۱۳۸۳: ۲۸؛ خوارزمی، ۱۳۴۹: ۱۵۴؛ سجستانی، ۲۰۰۴: ۸۰؛ شهرزوری، ۲۰۰۷: ۴۰۳؛ فارابی، ۱۹۹۱: ۲۱ و ۴۵؛ قفطی، ۱۳۷۱: ۳۸؛ موحد، ۱۳۶۸: ۲۲۶.

۲. عنوان دو بخش از کتاب منطق ارسطو به معنای «تحلیل»

۳. منجم و ریاضی‌دان یونانی سده چهارم پیش از میلاد (صدی افشار، ۱۳۹۸)

۴. فن شعر

۵. فیلسوف یونانی سده چهارم و پنجم پیش از میلاد (صدی افشار، ۱۳۹۸)

۶. نام یکی از رساله‌های افلاطون

۷. مقولات عشر

۸. فیلسوف یونانی سده پنجم پیش از میلاد (صدی افشار، ۱۳۹۸)

جدول ۱۵. حرف یونانی <Φ, φ>

املاهای دیگر ^۱	عربی	یونانی	
		به خط لاتین	به خط یونانی
آریستوفان، [اریستوفان، آریستوفانس، ارستوفانس]	ارسطوفانس ^۲	Aristophanes	Ἀριστοφάνης
ثاوفرستیس، ثاوفرستس، ثاوفرستیس، ثاوفرطوس، ثاوفرطیس، ثاوفرستیس، ثاوفرطیس، ثاوفرستس، ثاوفرستوس، [ثیوفرستوس، ثاوفرستس، ثیوفرستوس، ثیوفرستوس، تثوفرستوس]	ثاوفرستس ^۳	Theóphrastos	Θεόφραστος
سوفسطیقی	سوفسطیقا ^۴	Sophistikoî	Σοφιστικοί
بنطاسیا، نبطاسیا، [فانتاسیا]	فنتاسیا ^۵	Phantasía	Φαντασία
مطاطافوسیقی، [متافیزیقا، متافیزیکا]	مطاطافوسیقی ^۶	metà tà phusiká	μετὰ τὰ φυσικά

۸-۴ حرف یونانی <X, χ>

حرف یونانی <X, χ> که در یونانی باستان به صورت همخوان انفجاری نرمکامی بی واک دمیده [k^h] و در یونانی نو به صورت همخوان سایشی ملازی [χ] به تلفظ درمی آید، در برگردان به خط عربی با حرف <خ> جایگزین شده است. در برگردان متأخرتر اسامی،

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

۱. ابن ابی اصیبعه، ۱/۲۰۰۱: ۳۰۰ و ۳۰۳؛ ابن رشد، ۱۹۸۰: ۴۴۹؛ ابن سینا، ۲/۱۴۰۴: ۲۵ و ۴۲؛ ابن عربی، ۱/۱۹۹۲: ۵۵؛ ابن ندیم، ۱۴۱۷: ۳۴۶؛ اسماعیلی، ۱۳۸۷: ۷۲۲؛ افان، ۱۳۶۲: ۱۳۳؛ خیام، ۱۳۸۲: ۴۶؛ قفطی، ۱۳۷۱: ۷۵؛ ملاصدرا، ۸/۱۹۸۱: ۷۲؛ مینایی، ۱۳۸۴: ۳۸.

۲. شاعر یونانی سده چهارم و پنجم پیش از میلاد (صدری افشار، ۱۳۹۸)

۳. فیلسوف و دانشمند یونانی سده سوم و چهارم پیش از میلاد (صدری افشار، ۱۳۹۸)

۴. (مغالطه): یکی از فنون پنجگانه که در منطق مورد بررسی قرار می گیرد.

۵. (حس مشترک): یکی از قوای باطنی نفس در طبیعات قدیم

۶. (مابعدالطبیعه): بخش اصلی فلسفه ارسطو

این حرف یونانی با حرف <كك> جایگزین شده است. حرف یونانی <X, χ> در برخی موارد نیز با حرف <ش> در نظام نوشتاری عربی جایگزین شده است.

جدول ۱۶. حرف یونانی <X, χ>

املاهای دیگر ^۱	عربی	یونانی	
		به خط لاتین	به خط یونانی
ایبرخس، أفرخس، أفرحس، ابرحس، [ایرخوس، ایبرخس]	ایرخس ^۲	Hípparkhos	Ίππαρχος
اخرنیدس، ارسمیدس، ارشمیدس، أوشمیدس، [ارخمیدس، ارخیمیدس]	اخرمیدس ^۳	Arkhimēdēs	Ἀρχιμήδης
[ارشیتاس، آرخوتاس، ارختیاس، آرخوتاس، ارخوطاس، ارخطس]	ارخوطس ^۴	Arkhútas	Ἀρχύτας
خروسیس، خروسیس، خروسیس، [خرسیسیوس]	خروسیس ^۵	Khrysispos	Χρύσιππος
[نیکوماخوس، نیکوماخس، نیقوماخوس]	نیقوماخس ^۶	Nikómakhos	Νικόμαχος

۵. حروف بازنمایی کننده واژه‌های ساده کوتاه و بلند^۷

همانطور که پیش از این اشاره شد، خط عربی در واقع الفبای همخوانی است، یعنی برای هر همخوان این زبان از حرف مشخصی استفاده می‌شود، اما برای واژه‌ها یا نشانه حرفی ندارد یا یک نشانه حرفی مشترکاً برای بازنمایی همخوان و واژه به کار می‌رود. به بیان دیگر، واژه‌های کوتاه /i, u, a/ در این خط عربی با نشانه‌های زیروبری -، -، - که اغلب

۱. ابن‌ابی‌اصیبه، ۱/۲۰۰۱: ۴۹ و ۱۹۷ و ۲۴۴؛ ابن‌رشد، ۱/۱۳۷۷: ۹؛ ابن‌صاعد، ۱۳۷۶: ۱۷۹-۱۸۰؛ ابن‌ندیم، ۱۴۱۷: ۳۶۰؛ قفطی، ۱۳۷۱: ۹۳؛ هروی، ۱۳۸۷: ۵۸.

۲. ستاره‌شناس و ریاضی‌دان یونانی سده دوم پیش از میلاد (صدری افشار، ۱۳۹۸)

۳. دانشمند یونانی سده سوم پیش از میلاد (صدری افشار، ۱۳۹۸)

۴. فیلسوف و دانشمند یونانی قرن چهارم و پنجم پیش از میلاد

۵. فیلسوف رواقی قرن سوم پیش از میلاد

۶. فیلسوف و ریاضی‌دان سده اول میلادی و نام پدر ارسطو (صدری افشار، ۱۳۹۸)

۷. مثال‌های ذکر شده در ادامه مقاله از جداول بخش چهارم مقاله انتخاب شده‌اند.

هم نوشته نمی شوند بازنمایی می شوند و واکه‌های بلند /i:, u:, a:/ با حروف <ی>، و، ا< بازنمایی می شوند که علاوه بر این واکه‌ها، برای بازنمایی همخوان‌های /j, w, ʔ/ نیز به کار می روند. برای مثال، حرف <و> در واژه‌ای مانند «یولد» [ju:lɑd] نمایندهٔ واکهٔ بلند [u:] و در واژه‌ای مانند «ولد» [walɑd] نمایندهٔ همخوان [w] است. همچنین، حرف <ی> در واژه‌ای مانند «ولی» [wali:] نمایندهٔ واکهٔ بلند [i:]، اما در واژهٔ «یولد» [ju:lɑd] نمایندهٔ همخوان [j] است. همین امر در مورد حرف <ا> نیز صادق است؛ این حرف در واژه‌ای مانند «والد» [wa:lɑd] نمایندهٔ واکهٔ کشیدهٔ [a:] و در واژهٔ «أحسن» [ʔɑhsɑn] نمایندهٔ همخوان [ʔ] است.

در نظام نوشتاری زبان یونانی هفت حرف <Ω, Y, O, I, H, E, A> با معادل‌های کوچک <ω, υ, ο, ι, η, ε, α> برای نشان دادن واکه‌های این زبان به کار می روند و این الفبا مانند نظام نوشتاری عربی همخوانی نیست. مترجمان در برگرداندن متون یونانی به عربی، واکه‌های زبان یونانی را به شرحی که در ادامهٔ این بحث آمده با حروف <ی>، ا، و<، نشانه‌های زیروزبری -، -، -، - یا بدون هیچ نشانه‌ای در نظام نوشتاری عربی بازنمایی کرده‌اند.

۵-۱ حرف یونانی <A, α>

حرف یونانی <A, α> در زبان یونانی [a] تلفظ می شود. این حرف یونانی باید با حرف <ا> یا نشانهٔ زیروزبری - در خط عربی بازنمایی شود که در بسیاری از موارد اینگونه است. نشانهٔ زیروزبری - گاه در خط عربی ظاهر نشده است. گاه برای بازنمایی این حرف یونانی در خط عربی از حرف <و> استفاده شده است که به نظر می رسد تحت تأثیر تلفظ نشانهٔ واکهٔ بعدی، یعنی <v> باشد. دلیل بازنمایی آن با حرف <ی> در «تاوفریسطس» مشخص نیست.

جدول ۱۷. حرف یونانی <A, α>

مثال			تلفظ			
			معادل	حرف یونانی		
خط عربی	خط لاتین	خط یونانی	عربی	نو	آ	ا
طراغودیا	Tragōidia	τραγωδία	<ا>			
فلوטרخس، فلوطارخس	Ploutarkhos	Πλούταρχος	یا با نشانه <ا>			
ثاوفرستس، ثاوفرستس، ثاوفرستس	Theóphrastos	Θεόφραστος	بدون نشانه با نشانه <ا> با نشانه <حی>	[a]	[a]	α A
آنالوطیقا، آنولوطیقا	Analutiká	Ἀναλυτικά	با نشانه <ا> با نشانه <و>			
آنالوطیقا، آنولوطیقا	Analutiká	Ἀναλυτικά	با نشانه <آ>			

۲-۵ حرف یونانی <E, ε>

حرف یونانی <E, ε> در زبان یونانی [ε] تلفظ می‌شود که قاعداً باید با نشانه زیروزبری — در خط عربی بازنمایی شود. می‌دانیم که این نشانه خطی اکثراً در نگارش به کار نمی‌رود و بررسی اسامی یونانی در متون اسلامی نیز نشان می‌دهد که این حرف یونانی در برخی از موارد نشانه‌ای در خط عربی ندارد. با وجود این، در برخی موارد برای بازنمایی آن از حرف <حی> در خط عربی استفاده شده و در یک مورد نیز، حرف <ا> به کار رفته است که امکان دارد این حرف نشانه همزه میانجی بین دو واکه باشد.

جدول ۱۸. حرف یونانی <E, ε>

مثال			معادل عربی	تلفظ یونانی		حرف یونانی	
خط عربی	خط لاتین	خط یونانی		نو	باستان	کوچک	بزرگ
برمینیدس	Parmenidēs	Παρμενίδης	بدون نشانه				
میتئورولوجیا	Metēōros + logía	Μετέωρος + - λογία	<ی>	[ε]	[ε]	ε	E
باری آرمیناس، ثاوفرسطس	Perì Hermeneías Theóphrastos	Περὶ Ἑρμηνείας Θεόφραστος	<پ>				

۳-۵ حرف یونانی <H, η>

حرف یونانی <H, η> که آن هم در زبان یونانی نو [i] تلفظ می‌شود و باید با حرف <ی> در خط عربی بازنمایی شود، مانند مورد بالا در برخی موارد با حرف <ی> در خط عربی بازنمایی شده و گاه نشانه حرفی ندارد.

جدول ۱۹. حرف یونانی <H, η>

مثال			معادل عربی	تلفظ یونانی		حرف یونانی	
خط عربی	خط لاتین	خط یونانی		نو	باستان	کوچک	بزرگ
باری آرمیناس	Perì Hermeneías	Περὶ Ἑρμηνείας	<ی>				
اقلیدس	Eukleídēs	Εὐκλείδης	بدون نشانه	[i]	[ε:]	η	H

۴-۵ حرف یونانی <I, ι>

حرف یونانی <I, ι> در زبان یونانی [i] تلفظ می‌شود که قاعداً باید با حرف <ی> در خط عربی بازنمایی شود. بررسی اسامی یونانی در متون اسلامی نشان می‌دهد که این حرف در برخی موارد با حرف <ی> در خط عربی بازنمایی شده و گاه نشانه حرفی ندارد. دلیل

نداشتن نشانه این است که احتمالاً این واکه کوتاه تلفظ شده و نشانهٔ $\bar{\cdot}$ در خط ظاهر نشده است.

جدول ۲۰. حرف یونانی <I, i>

حرف یونانی	تلفظ یونانی		معادل عربی	مثال	
	کوچک	باستان		خط لاتین	خط عربی
I	ι	[i]	<ی>	Porphúrios	فورفورئوس
			بدون نشانه	Sophistikoi	سوفسطیقا

۵-۵ حرف یونانی <O, o>

حرف یونانی <O, o> در زبان یونانی [o] تلفظ می‌شود که قاعده‌تاً باید با نشانهٔ زیروزبری $\bar{\cdot}$ در خط عربی بازنمایی شود. بررسی اسامی یونانی در متون اسلامی نشان می‌دهد که این نشانهٔ زیروزبری گاه در خط عربی ظاهر نمی‌شود و گاه از حرف <و> برای نشان دادن آن استفاده شده است.

جدول ۲۱. حرف یونانی <O, o>

حرف یونانی	تلفظ یونانی		معادل عربی	مثال	
	کوچک	باستان		خط لاتین	خط عربی
O	o	[o]	$\bar{\cdot}$ یا بدون نشانه	Ráppros	ببیس، بابیس
			<و>	Porphúrios	فورفورئوس

۶-۵ حرف یونانی <Y, y>

حرف یونانی <Y, y> در یونانی باستان به صورت واکهٔ گرد^۱ [y] تلفظ می‌شده که در یونانی نو به [i] تغییر یافته است. این حرف در برگردان اسامی خاص و اصطلاحات یونانی

۱. این واکه همانند واکه‌ای است که در زبان آلمانی با حرف <ü> مشخص می‌شود.

به عربی اکثراً با حرف <و> که به نوعی تلفظ باستانی آن است و گاه با حرف <ی> که تلفظ یونانی نو را نشان می‌دهد، بازنمایی شده است.

جدول ۲۲. حرف یونانی <Υ, υ>

حرف یونانی	تلفظ یونانی		معادل عربی	مثال	
	کوچک	باستان		خط یونانی	خط لاتین
Υ	υ	[y]	<و> یا <ی>	metà tà phusiká	خط لاتین
				μετὰ τὰ φυσικά	خط یونانی
				Autóluokos Puthagóras	خط لاتین
				Αὐτόλυκος Πυθαγόρας	خط یونانی

۷-۵ حرف یونانی <Ω, ω>

حرف یونانی <Ω, ω> در زبان یونانی [o] تلفظ می‌شود که این حرف نیز قاعداً باید با نشانه زیروزبری ُ در خط عربی بازنمایی شود. اینجا نیز این نشانه زیروزبری گاه در خط عربی ظاهر نمی‌شود و گاه از حرف <و> برای نشان دادن آن استفاده شده است.

جدول ۲۳. حرف یونانی <Ω, ω>

حرف یونانی	تلفظ یونانی		معادل عربی	مثال	
	کوچک	باستان		خط یونانی	خط لاتین
Ω	ω	[ɔ:]	<و> یا بدون نشانه	Púrrōn	خط لاتین
				Πύρρων	خط یونانی
				Sōkrátēs	خط لاتین
				Σωκράτης	خط یونانی

۶. حروف بازنمایی‌کننده واکه‌های مرکب

در یونانی باستان واکه‌های مرکب متعددی وجود داشته که در تحول تاریخی این زبان تا یونانی نو بسیاری از آنها از میان رفته‌اند و جای خود را به واکه‌های ساده داده‌اند. برای

مثال، واکه مرکب <EI, ει> در یونانی نو [i] تلفظ می‌شود و در خط عربی با همین تلفظ با حرف <ی> بازنمایی شده است.

مثال			تلفظ یونانی			حرف یونانی	
خط عربی	خط لاتین	خط یونانی	معادل عربی	نو	باستان	کوچک	بزرگ
هرقلیطس	Herákleitos	Ἡράκλειτος	<ی>	[i]	[e:]	ει	EI

واکه مرکبی که در خط یونانی با <OI, οι> مشخص شده و در یونانی نو [i] تلفظ می‌شود، قاعدتاً باید با حرف <ی> در خط عربی بازنمایی شود که اینگونه نیست. در مواردی آن را با توالی <وی> نوشته‌اند که بازنمایی کننده تلفظ باستانی آن و مبتنی بر نشانه خطی است و اغلب از حرف <و> برای بازنمایی آن استفاده کرده‌اند. گاه نیز هیچ نشانه خطی به کار نرفته است.

مثال			تلفظ یونانی			حرف یونانی	
خط عربی	خط لاتین	خط یونانی	معادل عربی	نو	باستان	کوچک	بزرگ
اسطوخیا، اسطقس	Stoikheîon	στοιχείον	<و> یا بدون نشانه	[i]	[oi]	οι	OI
بویطیقا، بویطیقا	poietikês	ποιητικῆς	<و> یا <وی>				

واکه مرکبی که در خط یونانی با حروف <OY, ου> نگاشته می‌شود و در یونانی نو به صورت [u] به تلفظ در می‌آید، در خط عربی با حرف <و> یا بدون هیچ نشانه‌ای بازنمایی شده است.

مثال			تلفظ یونانی			حرف یونانی	
خط عربی	خط لاتین	خط یونانی	معادل عربی	نو	باستان	کوچک	بزرگ
ایقور، ایقورس	Epíkouros	Ἐπίκουρος	<و> یا بدون نشانه	[u]	[o:]	ου	OY

در برخی موارد، سه نشانه حرفی بازنمایی کننده واکه‌ها پشت سر هم آمده است که نمونه‌هایی از آنها را در مثال‌های زیر می‌بینیم. این توالی‌ها با دو یا سه نشانه حرفی در خط عربی بازنمایی شده‌اند.

مثال			حرف یونانی		
خط عربی	خط لاتین	خط یونانی	معادل عربی	کوچک	بزرگ
قاطیغوریاس	Katēgoríai	Κατηγορίαι	<یا>	ιαι	ΙΑΙ
طیماوس، طیماوس	Tímaios	Τίμαιος	<او> یا <ائو>	οαι	ΑΙΟ

۷. خوشه‌های همخوانی آغازی

اگر محدودیت‌های واج‌آرایی^۱ یک زبان حضور خوشه‌های همخوانی^۲ در ابتدای یک واژه را مجاز نداند، یکی از راهکارهای اجتناب از خوشه‌های همخوانی آغازی در آنها درج واکه در ابتدای خوشه یا در میان همخوان‌هاست. برای مثال در زبان فارسی که خوشه‌های همخوانی در آن مجاز نیست، در وام‌واژه snack (اسنک) درج واکه [e] در ابتدای خوشه صورت می‌گیرد و چون در این زبان هیچ واکه‌ای نمی‌تواند به تنهایی در ابتدای واژه ظاهر شود، پیش از آن نیز یک همخوان انسدادی چاکنایی (همزه) درج می‌گردد تا این واژه در فارسی [ʔesnak] تلفظ شود. در وام‌واژه plastic درج واکه بین دو همخوان رخ می‌دهد تا این واژه [pelastik] تلفظ شود. از آنجا که در نظام نوشتاری عربی نشانه واکه‌های کوتاه نوشته نمی‌شود، تشخیص واکه‌ای که بین دو همخوان درج شود بر مبنای خط امکان‌پذیر نیست، اما درج آغازی با حضور همزه در ابتدای وام‌واژه قابل تشخیص است. از جمله این موارد می‌توان به مثال‌های زیر اشاره کرد:

1. phonotactic constraints
2. consonant cluster

املاهای دیگر ^۱	عربی	یونانی	
		به خط لاتین	به خط یونانی
اسطرابون، سترابو، [سترابن]	استرابون ^۲	Strábōn	Στράβων
فلوطین، فلوطینس، فلوطیس، [فلوطینوس]	افلوپین ^۳	Plōtīnos	Πλωτίνος
افلاطن، فلاطن، فلاطون، فلطن	افلاطون ^۴	Plátōn	Πλάτων
اقریطن، افریطن، افریطون	اقریطون ^۵	Krítōn	Κρίτων
ابقرات، ابوقراطیس، بقراطیس، بقراط	ابقراط ^۶	Hippokrátēs	Ἱπποκράτης

۸. بحث و نتیجه‌گیری

بررسی اسم‌های خاص و اصطلاحات یونانی در متون فلسفی به زبان عربی در مقاله حاضر نشان داد که بسیاری از این واژه‌ها در متون مختلف به صورت‌های مختلف ثبت شده‌اند و این امر بعضاً محققان را در ثبت و به‌کارگیری صورت درست اسم‌های خاص یونانی و اصطلاحات این زبان دچار سردرگمی می‌کند. دیدیم که تعدد صورت‌های نگارشی این اسامی و اصطلاحات دلایل متعددی دارد که از جمله آنها می‌توان به ناآشنایی کاتبان با تلفظ این اسم‌ها و اصطلاحات در زبان یونانی، ناآشنایی آنان با دستور زبان یونانی یا مشکلات خط (عدم اعراب‌گذاری، نقطه‌دار بودن خط، دندان‌دار بودن برخی از حرف و نظایر آن) اشاره کرد. در این میان می‌دانیم که اسم‌های خاص و اصطلاحات در گذر از یک زبان به زبانی دیگر خود را به‌لحاظ تلفظی با نظام آوایی زبان مقصد تطبیق می‌دهند و

۱. ابن ابی اصیبعه، ۱/۲۰۰۱: ۴۹ و ۲۲۵ و ۲۵۰ و ۳۰۰؛ ابن ابی اصیبعه در مورد نگارش‌های مختلف این اسم می‌نویسد: «یقال فلاطن و أفلاطن و أفلاطون و فلاطون» (ص ۲۶۱)؛ ابن ندیم، ۱۴۱۷: ۳۴۳؛ خراسانی، ۱۳۷۹: ۵۹۱؛ شهرزوری، ۲۰۰۷: ۱۱۲ و ۲۸۹؛ کرامتی، ۱۳۸۳ الف: ۳۸۳.

۲. جغرافی‌دان یونانی سده اول پیش از میلاد (صدری افشار، ۱۳۹۸)

۳. فیلسوف یونانی و مؤسس مکتب نوافلاطونی در سده سوم میلادی (صدری افشار، ۱۳۹۸)

۴. فیلسوف یونانی سده چهارم و پنجم پیش از میلاد (صدری افشار، ۱۳۹۸)

۵. نام فردی یونانی و نام یکی از رساله‌های افلاطون

۶. پزشک یونانی سده چهارم و پنجم پیش از میلاد (صدری افشار، ۱۳۹۸)

آگاهی از این شیوه‌های انطباق می‌تواند محققان را در ثبت دقیق‌تر اینگونه واژه‌ها یاری رساند.

در این مقاله به انطباق‌های آوایی نام‌ها و اصطلاحات یونانی در زبان عربی پرداختیم. معادل یونانی بسیاری از این نام‌ها و اصطلاحات به دلیل عواملی که ذکر کردیم مشخص نیست و به خصوص اشتباهات کاتبان و ناآشنایی آنان با تلفظ اسم‌ها و اصطلاحات حدس زدن معادل یونانی آنها را به‌رغم مشخص بودن تطابق‌های آوایی دو زبان بسیار دشوار می‌سازد. برای مثال، منظور از «اقلطیانوس» در متون عربی احتمالاً Plotinus فیلسوف یونان باستان است. همانطور که در بحث خوشه‌های همخوانی گفتیم، چون توالی دو همخوان pl در ابتدای واژه در زبان عربی ناممکن است، در ابتدای این واژه واکه کوتاهی می‌آید تا خوشه را بشکند. این واکه به همراه همزه آغازی در خط به صورت $\langle a \rangle$ یا $\langle \bar{a} \rangle$ و اکثراً بدون نشانه‌های زیرویبری کسره و فتحه ظاهر می‌گردد. طبق تطابق‌های آوایی باید بعد از نشانه همزه از حرف $\langle f \rangle$ استفاده می‌شده که احتمالاً به دلیل بی‌دقتی کاتبان به $\langle q \rangle$ تغییر یافته است. مورد مشابهی در ثبت نام Proclus فیلسوف یونانی که بین سال‌های ۴۱۷ و ۴۸۵ میلادی می‌زیسته دیده می‌شود. نام او در متون اسلامی به صورت «ابروقیاس» ثبت شده که با کنار گذاشتن اشتباهات نگارشی و فقط با در نظر گرفتن انطباق‌های آوایی باید «ابروقوس» ثبت می‌شد، اما اشتباه کاتبان صورتی را در متون به جا گذاشته که حدس زدن معادل یونانی را دشوار کرده است.

در نهایت، این پژوهش با تحلیل دقیق نمونه‌های تاریخی، به درک بهتری از فرایند انتقال و تحول واژه‌ها میان زبان‌های یونانی و عربی کمک می‌کند. نتایج این بررسی می‌تواند در مطالعات زبانی و تاریخی مرتبط با نهضت ترجمه در جهان اسلام به کار رود و زمینه‌ساز پژوهش‌های دقیق‌تری در حوزه تأثیرپذیری زبان عربی از زبان‌های دیگر باشد.

تعارض منافع

تعارض منافع ندارم.

ORCID

Golnaz Modarresi

<https://orcid.org/0000-0002-5440-9018>

Ghavami

Saeed Anvari

<https://orcid.org/0000-0002-9402-880X>

منابع

- آیه الله شیرازی، ریحانه. (۱۳۸۸ش). *ناذری. دایره المعارف بزرگ اسلامی (جلد هفدهم)*، به کوشش کاظم موسوی بجنوردی (صص ۵۴). تهران: مرکز دایره المعارف اسلامی.
- ابن ابی اصیبعه، احمد بن قاسم. (۲۰۰۱م). *عیون الأنباء فی طبقات الأطباء (تحقیق عامر النجار)*. قاهره: هیئة المصرية العامة للكتاب.
- ابن بیطار، عبدالله بن احمد. (۱۹۸۹م). *تفسیر کتاب دیاسکوریدوس (فی الأدوية المفردة)* (تحقیق ابراهیم بن مراد). بیروت: دارالغرب الاسلامی.
- ابن جلجل، سلیمان بن حسان. (۱۳۴۹ش). *طبقات الأطباء والحکماء (ترجمة سيد محمد كاظم امام)*. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- ابن خلدون، عبدالرحمن بن محمد. (۱۴۰۸ق). *تاریخ ابن خلدون*. بیروت: دارالفکر.
- ابن خلکان، احمد بن محمد. (۱۳۶۴ش). *وفیات الأعیان و أنباء أبناء الزمان (تحقیق احسان عباس)*. قم: الشریف الرضی.
- ابن رشد، محمد بن احمد. (۱۳۷۷ش). *تفسیر ما بعد الطبيعة*. تهران: حکمت.
- ابن رشد، محمد بن احمد. (۱۹۸۰م). *تلخیص کتاب الجدل (تحقیق محمود سلیم سالم)*. قاهره: هیئة المصرية.
- ابن سینا. (۱۴۰۴ق). *الشفاء، طبیعیات*. زیر نظر ابراهیم مدکور. قم: مکتبه آیه الله المرعشی النجفی.
- ابن سینا. (۱۴۰۵ق). *الشفاء، منطق*. زیر نظر ابراهیم مدکور. قم: مکتبه آیه الله المرعشی النجفی.
- ابن صاعد آندلسی، صاعد بن احمد. (۱۳۷۶ش). *التعریف بطبقات الأمم (تصحیح غلامرضا جمشید نژاد اول)*. تهران: میراث مکتوب.
- ابن عبری، غریغوریوس الملطی. (۱۹۹۲م). *تاریخ مختصر الدول*. بیروت: دارالمشرق.
- ابن فاتک، ابوالوفاء المبشر. (۱۳۸۷ش). *مختار الحكم و محاسن الكلم*. تهران: دانشگاه علوم پزشکی ایران.

ابن مقفع (۱۳۵۷ش). المنطق و حدود المنطق لابن بهرئیز (تصحیح محمد تقی دانش پژوه). تهران: انجمن حکمت و فلسفه.

ابن ندیم، محمد بن اسحاق. (۱۴۱۷ق). الفهرست. بیروت: دارالمعرفة.

ابوالبرکات، ابن ملکا هبة الله بن علی. (۱۳۷۳ش). المعتمد. اصفهان: دانشگاه اصفهان (افست چاپ حیدرآباد دکن).

ابو حیان توحیدی، علی بن محمد. (۱۳۴۷ق). المقابسات (محقق حسن السندی). مصر: المطبعة الرحمانية. اخباریفر، مهران. (۱۳۷۹ش). پاپوس اسکندرانی. دانشنامه جهان اسلام (جلد پنجم)، به کوشش غلامعلی حداد عادل (صص ۳۳۵-۳۳۷). تهران: بنیاد دایرة المعارف اسلامی.

ارسطو. (بی تا). فی النفس. (تحقیق عبدالرحمن بدوی). بیروت: دارالقلم.

اسماعیلی، محمدجواد. (۱۳۸۷ش). تئوفاستوس. دایرة المعارف بزرگ اسلامی (جلد شانزدهم)، به کوشش کاظم موسوی بجنوردی (۷۲۲-۷۲۳). تهران: مرکز دایرة المعارف اسلامی.

اشکوری، قطب الدین محمد بن علی. (۱۳۷۸ش). محبوب القلوب (تصحیح ابراهیم دیباجی و حامد صدقی). تهران: میراث مکتوب.

افنان، سهیل محسن. (۱۳۶۲ش). واژه نامه فلسفی. تهران: نشر قطره.

افنان، سهیل محسن. (۱۳۸۷ش). پیدایش اصطلاحات فلسفی در عربی و فارسی (ترجمه محمد فیروز کوهی). تهران: انتشارات حکمت.

انواری، محمدجواد. (۱۳۸۳ش). بوطیقا. دایرة المعارف بزرگ اسلامی (جلد سیزدهم)، به کوشش کاظم موسوی بجنوردی (صص ۲۸-۳۱). تهران: مرکز دایرة المعارف اسلامی.

بهشتی، محمدرضا. (۱۳۸۴ش). تامسطیوس. دانشنامه جهان اسلام، به کوشش غلامعلی حداد عادل (جلد نهم) (صص ۳۸۳-۳۸۴). تهران: بنیاد دایرة المعارف اسلامی.

بهلول، حمید. (۱۳۸۷ش). تئودوسیوس. دایرة المعارف بزرگ اسلامی (جلد شانزدهم)، به کوشش کاظم موسوی بجنوردی (صص ۷۲۰-۷۲۲). تهران: مرکز دایرة المعارف اسلامی.

پورجوادی، نصرالله. (۱۳۸۳ش). پرکلس. دائرة المعارف بزرگ اسلامی (جلد سیزدهم)، به کوشش کاظم موسوی بجنوردی (صص ۵۹۸-۶۰۳). تهران: مرکز دایرة المعارف اسلامی.

حلی، حسن بن یوسف ابن المطهر. (۱۴۰۴ش). الجوهر النضید (تصحیح سعید انواری). کربلا: مرکز العلامة الحلی.

- حنین بن اسحاق. (۱۴۰۶ق). *آداب الفلاسفة* (تحقیق عبدالرحمن بدوی). کویت: معهد المخطوطات العربية. خراسانی، شرف الدین. (۱۳۷۳ش). *اثولوجیا. دایرة المعارف بزرگ اسلامی* (جلد ششم)، به کوشش کاظم موسوی بجنوردی (صص ۵۸۵-۵۷۹). تهران: مرکز دایرة المعارف اسلامی.
- خراسانی، شرف الدین. (۱۳۷۹ش). *افلوطن. دایرة المعارف بزرگ اسلامی* (جلد نهم)، به کوشش کاظم موسوی بجنوردی (صص ۶۰۶-۵۹۱). تهران: مرکز دایرة المعارف اسلامی.
- خراسانی، شرف الدین. (۱۳۸۰ش الف). *امپدوکلس. دایرة المعارف بزرگ اسلامی* (جلد دهم)، به کوشش کاظم موسوی بجنوردی (صص ۱۸۸-۱۹۲). تهران: مرکز دایرة المعارف اسلامی.
- خراسانی، شرف الدین. (۱۳۸۰ش ب). *ایساغوجی. دایرة المعارف بزرگ اسلامی* (جلد دهم)، به کوشش کاظم موسوی بجنوردی (صص ۶۹۴-۶۹۳). تهران: مرکز دایرة المعارف اسلامی.
- خوارزمی، محمد بن احمد بن یوسف. (۱۳۴۹ش). *مفاتیح العلوم* (تصحیح عثمان خلیل). مصر، بی‌نا. خیام، عمر بن ابراهیم. (۱۳۸۲ش). *دو رساله فلسفی* (ترجمه قاسم انصاری و صمد موحد). تهران: گلاب. رازی، محمد بن زکریا. (۱۴۲۲ق). *الحوای فی الطب* (تحقیق هشتم خلیفه طبعی). بیروت: دار احیاء التراث العربی.
- ساکتاف، امیر حسین. (۱۳۸۷ش). *تمیستوس. دایرة المعارف بزرگ اسلامی* (جلد شانزدهم)، به کوشش کاظم موسوی بجنوردی (صص ۱۶۲-۱۵۸). تهران: مرکز دایرة المعارف اسلامی.
- سجستانی، ابوسیلیمان محمد بن طاهر. (۲۰۰۴م). *صوان الحکمة و ثلاث رسائل* (تحقیق عبدالرحمن بدوی). پاریس: داربیلیون.
- سلیمان حشمت، رضا. (۱۳۷۶ش). *برقلس. دانشنامه جهان اسلام*، به کوشش غلامعلی حداد عادل (صص ۱۴۸-۱۵۴). تهران: بنیاد دایرة المعارف اسلامی.
- شهرزوری، شمس الدین محمد. (۲۰۰۷م). *تاریخ الحکماء قبل ظهور السلام و بعده* (نزهة الأرواح و روضة الأفراح) (تحقیق عبدالکریم ابوشویرب) پاریس: داربیلیون.
- شهرستانی، محمد بن عبدالکریم. (۱۴۱۵ق). *الملل و النحل*. (تحقیق امیرعلی مهنا و علی حسن فاعور). بیروت: دار المعرفة.
- شیخ بهائی، محمد بن حسین. (۱۴۰۳ق). *الکشکول*. بیروت: مؤسسة الأعلمی للمطبوعات. صدری افشار، غلامحسین. (۱۳۹۸ش). *فرهنگ فارسی اعلام*. تهران: نشر فرهنگ معاصر.

- عسگری، احمد. (۱۴۰۰ش). طالس ملطی. *دانشنامه جهان اسلام* (جلد سی ام)، به کوشش غلامعلی حداد عادل (صص ۵۱۴-۵۱۶). تهران: بنیاد دایرة المعارف اسلامی.
- فارابی، ابونصر. (۱۹۹۱م). *احصاء العلوم*. بیروت: مرکز النهاء القومی.
- فارابی، ابونصر. (۱۴۰۵ق). *الجمع بین رأی الحکیمین* (تصحیح البیر نصری نادر). تهران: انتشارات الزهراء. قاسملو، فرید. (۱۳۹۶ش). *سنبلقیوس*. *دانشنامه جهان اسلام* (جلد بیست و چهارم)، به کوشش غلامعلی حداد عادل (صص ۶۷۵-۶۷۶). تهران: بنیاد دایرة المعارف اسلامی.
- قاسملو، فرید و کرمی، طیه. (۱۳۸۴ش). *جالینوس*. *دانشنامه جهان اسلام* (جلد نهم)، به کوشش غلامعلی حداد عادل (صص ۲۷۶-۲۸۵). تهران: بنیاد دایرة المعارف اسلامی.
- قفطی، علی بن یوسف. (۱۳۷۱ش). *تاریخ الحکماء* (ترجمه فارسی از قرن یازدهم هجری)، به کوشش بهین دارائی. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- کرامتی، یونس. (۱۳۸۱ش). *بدیغورس*. *دایرة المعارف بزرگ اسلامی* (جلد یازدهم)، به کوشش کاظم موسوی بجنوردی (صص ۲۵۹۹-۶۰۲). تهران: مرکز دایرة المعارف اسلامی.
- کرامتی، یونس. (۱۳۸۳ش الف). *بقراط*. *دایرة المعارف بزرگ اسلامی* (جلد دوازدهم)، به کوشش کاظم موسوی بجنوردی (صص ۳۸۳-۳۸۵). تهران: مرکز دایرة المعارف اسلامی.
- کرامتی، یونس. (۱۳۸۳ش ب). *پاپوس*. *دایرة المعارف بزرگ اسلامی* (جلد سیزدهم)، به کوشش کاظم موسوی بجنوردی (صص ۴۸۹-۴۹۴). تهران: مرکز دایرة المعارف اسلامی.
- محبوبی آرنانی، حمیدرضا. (۱۳۹۲ش). *دیوجانس*. *دانشنامه جهان اسلام* (جلد هجدهم)، به کوشش غلامعلی حداد عادل (صص ۷۱۳-۷۱۵). تهران: بنیاد دایرة المعارف اسلامی.
- محمدی فر، شمامه. (۱۳۹۲ش). *دیوسکوریدس*. *دانشنامه جهان اسلام* (جلد هجدهم)، به کوشش غلامعلی حداد عادل (صص ۷۲۰-۷۳۱). تهران: بنیاد دایرة المعارف اسلامی.
- مسعودی، علی بن حسین. (۱۴۲۱ق). *مروج الذهب و معادن الجواهر* (تحقیق امیر مهنا). بیروت: مؤسسه الأعلمی للمطبوعات.
- مشکور، محمدجواد. (۱۳۷۰ش). *تاریخ مختصر زبان‌های سامی* (ترجمه و اضافات یوسف فضائی). تهران: شرق.
- معصومی همدانی، حسین. (۱۳۸۷ش). *تئون*. *دایرة المعارف بزرگ اسلامی* (جلد شانزدهم)، به کوشش کاظم موسوی بجنوردی (صص ۷۲۶-۷۳۰). تهران: مرکز دایرة المعارف اسلامی.

- ملاصدرا. (۱۹۸۱م). *الحكمة المتعالية في الاسفار العقلية الاربعة*. بيروت: دار احياء التراث.
- موحد، صمد. (۱۳۶۸ش). *آنالوطيقا. دايرة المعارف بزرگ اسلامي* (جلد دوم)، به كوشش كاظم موسوي بجنوردی (صص ۲۲۶-۲۲۷). تهران: مركز دايرة المعارف اسلامي.
- ميرداماد، محمد باقر استرآبادی. (۱۳۹۱ش). *الأفق المبين* (تصحیح حامد ناجی). تهران: ميراث مکتوب.
- مینایی، فاطمه. (۱۳۸۴ش). *تاو فرسطس. دانشنامه جهان اسلام* (جلد نهم)، به كوشش غلامعلي حداد عادل (صص ۳۸-۴۰). تهران: بنياد دايرة المعارف اسلامي.
- مینایی، فاطمه. (۱۳۹۳ش). *ذيمقراطيس. دانشنامه جهان اسلام* (جلد نوزدهم)، به كوشش غلامعلي حداد عادل (صص ۵۸-۶۰). تهران: بنياد دايرة المعارف اسلامي.
- نویری، شهاب الدين احمد بن عبدالوهاب. (۱۴۲۳ق). *نهاية الأرب في فنون الأدب*. قاهرة: دارالكتب و الوثائق القومية.
- هروی، محمد بن يوسف. (۱۳۸۷ش). *بحر الجواهر* (معجم الطب الطبيعي). قم: نشر جلال الدين.
- هیرودوت. (۱۴۲۸ق). *تاریخ هیرودوت* (ترجمة عبدالاله الملاح) (مراجعة احمد السقاف و حمد بن صراي). ابوظبي: هيئة أبوظبي للثقافة والتراث.

References

- Abu al-Barakat Ibn Malka, H. (1994). *Al-Mu'tabar*. Isfahan: Isfahan University. [In Arabic]
- Abu Hayyan al-Tawhidi, A. (1928). *Al-Muqabasat*. Cairo: Al-Matba'a al-Rahmaniyyah. [In Arabic]
- Afnan, S. M. (2008). *Peydayesh-e Estelihat-e Falsafi dar 'Arabi va Farsi* (M. Firozukuhi, Trans.). Tehran: Hekmat. [In Persian]
- Afnan, S. M. (1983). *Vazhehnameh-ye Falsafi*. Tehran: Qatreh. [In Persian]
- Akhbarifar, M. (2000). Papus Iskandarani. In Gh. Hadad Adel (Ed.), *Danishnamah-i Jahan-i Islam*, (Vol. 5) (pp. 335-337). [In Arabic]
- Al-Ani, S. H. (1970). *Arabic Phonology: An Acoustical and Physiological Investigation*. The Hague: Mouton.
- Al-Farabi, A. (1985). *Al-Jam' bayna ra'yay al-hakimayn*. Tehran: Al-Zahra. [In Arabic]
- Al-Farabi, A. (1991). *Ihsa' al-'ulum*. Beirut: Markaz al-Nahda al-Qawmi. [In Persian]
- Al-Harawi, M. (2008). *Bahr al-jawhar*. Qom: Jalal al-Din. [In Arabic]

- Al-Hilli, H. (1984). *Al-Jawhar al-Nadid*. Karbala: Markaz al-'Allamah al-Hilli. [In Arabic]
- Al-Khwarizmi, M. (1970). *Mafatih al-'ulum*. Cairo: n.p. [In Arabic]
- Al-Mas'udi, A. (2000). *Muruj al-dhahab wa ma'adin al-jawhar*. Beirut: Mu'assasat al-A'lami lil-Matbu'at. [In Persian]
- Al-Nuwayri, A. (2002). *Nihayat al-arab fi Funun al-adab*. Cairo: Dar al-Kutub wa al-Watha'iq al-Qawmiyyah. [In Arabic]
- Al-Qifti, A. (1992). *Tarikh al-hukama*. Tehran: Tehran University. [In Persian]
- Al-Razi, M. (2001). *Al-Hawi fi al-tibb*. Beirut: Dar Ihya' al-Turath al-'Arabi. [In Arabic]
- Al-Shahrestani, M. (1994). *Al-Milal wa al-nihal*. Beirut: Dar al-Ma'rifah. [In Arabic]
- Al-Shahrazuri, S. (2007). *Tarikh al-hukama' qabl Zuhur al-Islam wa ba'dah*. Paris: Dar Baybilyun. [In Arabic]
- Al-Shaykh al-Baha'i, M. (1983). *Al-Kashkul*. Beirut: Mu'assasat al-A'lami lil-Matbu'at. [In Arabic]
- Al-Sijistani, A. (2004). *Siwan al-hikma wa Thalath Rasa'il*. Paris: Dar Baybilyun. [In Arabic]
- Anvari, M. J. (2004). Butiqa. In K. Mousavi Bojnourdi (Ed.), *Da'irat al-Ma'arif-i Buzurg-i Islami* (Vol. 13) (pp. 28–31). Tehran: Markaz-e Da'eratul Ma'aref-e Eslami [In Persian]
- Aristu. (n.d.). *Fi al-nafs*. Beirut: Dar al-Qalam. [In Persian]
- Asgari, A. (2021). Thalish al-Malti. In Gh. Hadad Adel (Ed.), *Danishnamah-i Jahan-i Islam* (Vol. 30) (pp. 514-516). Tehran: Bonyad-e Da'eratul Ma'aref-e Eslami [In Arabic]
- Ayatullah Shirazi, R. (2009). Thadhuri. In K. Mousavi Bojnourdi (Ed.), *Da'irat al-Ma'arif-i Buzurg-i Islami* (Vol. 17) (pp. 4-5). Tehran: Markaz-e Da'eratul Ma'aref-e Eslami [In Persian]
- Bahlul, H. (2008). Thiyudhusiyus. In K. Mousavi Bojnourdi (Ed.), *Da'irat al-Ma'arif-i Buzurg-i Islami* (Vol. 16) (pp. 720-722). Tehran: Markaz-e Da'eratul Ma'aref-e Eslami. [In Persian]
- Bihishti, M. R. (2005). Thamistiyus. In Gh. Hadad Adel (Ed.), *Danishnamah-i Jahan-i Islam* (Vol. 9) (pp. 34–38). Tehran: Bonyad-e Da'eratul Ma'aref-e Eslami [In Persian]
- Eshkevari, Q. (1999). *Mahbub al-qulub*. Tehran: Miras-e Maktub. [In Arabic]

- Herodotus. (2007). *Tarikh-e Herodotus*. Abu Dhabi: Hay'at Abi Dhabi lil-Thaqafah wa al-Turath. [In Persian]
- Hetzron, R. (1990). Semitic languages. In B. Comrie (Ed.), *The World's Major Languages* (pp. 654-663). Oxford: Oxford University Press. <https://omniglot.com/writing/syriac.htm>
- Hunayn ibn Ishaq. (1986). *Adab al-falasifah*. Kuwait: Ma'had al-Makhtutat al-'Arabiyyah. [In Arabic]
- Ibn Abi Usaybi'ah, A. (2001). *'Uyun al-anba' fi tabaqat al-atibba*. Cairo: Al-Hay'a al-Misriyya al-'Ammah lil-Kitab. [In Arabic]
- Ibn al-Baytar, A. (1989). *Tafsir kitab Diyasquridus (fi al-adwiyah al-mufradah)*. Beirut: Dar al-Gharb al-Islami. [In Arabic]
- Ibn al-Fatik, A. (2008). *Mukhtar al-hikam wa Mahasin al-kalim*. Tehran: Medical Sciences University Press.
- Ibn al-'Ibri, G. (1992). *Tarikh Mukhtasar al-duwal*. Beirut: Dar al-Mashriq. [In Arabic]
- Ibn al-Muqaffa'. (1978). *Al-Mantiq wa Hudud al-mantiq li-Ibn Bahriz*. Tehran: Anjoman-e Hekmat va Falsafeh. [In Arabic]
- Ibn al-Nadim, M. (1996). *Al-Fihrist*. Beirut: Dar al-Ma'rifah. [In Arabic]
- Ibn Juljul, S. (1970). *Tabaqat al-atibba' wa al-hukama'* (S. M. K. Imam, Trans.). Tehran: Tehran University Press. [In Arabic]
- Ibn Khaldun, A. (1988). *Tarikh Ibn Khaldun*. Beirut: Dar al-Fikr. [In Arabic]
- Ibn Khallikan, A. (1985). *Wafayat al-a'yan wa Anba' Abna' al-zaman*. Qom: Al-Sharif al-Radi. [In Arabic]
- Ibn Rushd, M. (1980). *Talkhis kitab al-jadal*. Cairo: Al-Hay'a al-Misriyya. [In Arabic]
- Ibn Rushd, M. (1998). *Tafsir ma ba'd al-tabii'ah*. Tehran: Hekmat. [In Arabic]
- Ibn Sa'id al-Andalusi, S. (1997). *Al-Ta'rif bi-tabaqat al-umam*. Tehran: Miras-e Maktub. [In Arabic]
- Ibn Sina. (1984). *Al-Shifa', al-tabii'iyat*. Qom: Maktabat Ayat Allah al-Mar'ashi al-Najafi. [In Arabic]
- Ibn Sina. (1985). *Al-Shifa', al-mantiq*. Qom: Maktabat Ayat Allah al-Mar'ashi al-Najafi. [In Arabic]
- Isma'ili, M. J. (2008). Thuphrastus. In K. Mousavi Bojnourdi (Ed.), *Da'irat al-Ma'arif-i Buzurg-i Islami* (Vol. 16) (pp. 722-723). Tehran: Markaz-e Da'eratol Ma'aref-e Eslami. [In Persian]
- Joseph, B. D. (1990). Greek. In B. Comrie (Ed.) *The World's Major Languages* (pp. 410-439). Oxford: Oxford University Press.

- Karamati, Y. (2002). Badiqhuris. In K. Mousavi Bojnourdi (Ed.), *Da'irat al-Ma'arif-i Buzurg-i Islami* (Vol. 11) (pp. 599-602). Tehran: Markaz-e Da'eratol Ma'aref-e Eslami. [In Persian]
- Karamati, Y. (2004a). Buqrat. In K. Mousavi Bojnourdi (Ed.), *Da'irat al-Ma'arif-i Buzurg-i Islami* (Vol. 12) (pp. 383-385). Tehran: Markaz-e Da'eratol Ma'aref-e Eslami. [In Persian]
- Karamati, Y. (2004b). Papus. In K. Mousavi Bojnourdi (Ed.), *Da'irat al-Ma'arif-i Buzurg-i Islami* (Vol. 13) (pp. 489-494). Tehran: Markaz-e Da'eratol Ma'aref-e Eslami. [In Persian]
- Khayyam, U. (2003). *Du risalah-ye Falsafi* (Q. Ansari & S. Muwahhid, Trans.). Tehran: Golab. [In Persian]
- Khurasani, S. (1994). Athulujhiya. In K. Mousavi Bojnourdi (Ed.), *Da'irat al-Ma'arif-i Buzurg-i Islami* (Vol. 6) (pp. 579-585). Tehran: Markaz-e Da'eratol Ma'aref-e Eslami. [In Persian]
- Khurasani, S. (2000). Aflutin. In K. Mousavi Bojnourdi (Ed.), *Da'irat al-Ma'arif-i Buzurg-i Islami* (Vol. 9) (pp. 591-606). Tehran: Markaz-e Da'eratol Ma'aref-e Eslami. [In Persian]
- Khurasani, S. (2001a). Anbiduqlis. In K. Mousavi Bojnourdi (Ed.), *Da'irat al-Ma'arif-i Buzurg-i Islami* (Vol. 10) (pp. 188-192). Tehran: Markaz-e Da'eratol Ma'aref-e Eslami. [In Persian]
- Khurasani, S. (2001b). Isaghuji. In K. Mousavi Bojnourdi (Ed.), *Da'irat al-Ma'arif-i Buzurg-i Islami* (Vol. 10) (pp. 693-694). Tehran: Markaz-e Da'eratol Ma'aref-e Eslami. [In Persian]
- Mahbubi Arani, H. (2013). Diyujanis. In Gh. Hadad Adel (Ed.), *Danishnamah-i Jahan-i Islam* (Vol.18) (pp. 713-715). Tehran: Bonyad-e Da'eratol Ma'aref-e Eslami. [In Persian]
- Mashkur, M. J. (1991). *Tarikh-i Mukhtasar-e Zabanha-ye Sami*. Tehran: Shargh. [In Persian]
- Ma'sumi Hamedani, H. (2008). Tha'un. In K. Mousavi Bojnourdi (Ed.), *Da'irat al-Ma'arif-i Buzurg-i Islami* (Vol. 16) (pp. 726-730). Tehran: Markaz-e Da'eratol Ma'aref-e Eslami. [In Persian]
- Mina'i, F. (2005). Thawfrastus. In Gh. Hadad Adel (Ed.), *Danishnamah-i Jahan-i Islam* (Vol. 9) (pp. 38-40). Tehran: Bonyad-e Da'eratol Ma'aref-e Eslami. [In Persian]
- Mina'i, F. (2014). Dhimuqratis. In Gh. Hadad Adel (Ed.), *Danishnamah-i Jahan-i Islam* (Vol. 19) (pp. 58-60). Tehran: Bonyad-e Da'eratol Ma'aref-e Eslami. [In Persian]

- Mir Damad, M. B. (2012). *Al-Ufuq al-mubin*. Tehran: Miras-e Maktub. [In Arabic]
- Muhammadifar, S. (2013). Diyusquidid. In Gh. Hadad Adel (Ed.), *Danishnamah-i Jahan-i Islam* (Vol. 18) (pp. 720-731). Tehran: Bonyad-e Da'eratol Ma'aref-e Eslami. [In Persian]
- Mulla Sadra. (1981). *Al-Hikmah al-muta'aliyah fi al-asfar al-'aqliyyah al-arba'ah*. Beirut: Dar Ihya' al-Turath al-'Arabi. [In Arabic]
- Muwahhid, S. (1989). Analutiqa. In K. Mousavi Bojnourdi (Ed.), *Da'irat al-Ma'arif-i Buzurg-i Islami* (Vol. 2) (pp. 226-227). Tehran: Markaz-e Da'eratol Ma'aref-e Eslami. [In Persian]
- Nyangeri, N. A. & Rachel, W. (2019). Proper names in translation: Should they be translated or not?. *Eastern African Literary and Cultural Studies* (Vol. 5) (pp. 347-365). London: Routledge.
- Purjawadi, N. (2004). Furqlus. In K. Mousavi Bojnourdi (Ed.), *Da'irat al-Ma'arif-i Buzurg-i Islami* (Vol. 13) (pp. 598-603). Tehran: Markaz-e Da'eratol Ma'aref-e Eslami. [In Persian]
- Qasemlu, F. (2017). Sanbliqus. In Gh. Hadad Adel (Ed.), *Danishnamah-i Jahan-i Islam* (Vol. 24) (pp. 675-676). Tehran: Bonyad-e Da'eratol Ma'aref-e Eslami. [In Persian]
- Qasemlu, F., & Karami, T. (2005). Jalinus. In Gh. Hadad Adel (Ed.), *Danishnamah-i Jahan-i Islam* (Vol. 9) (pp. 276-285). Tehran: Bonyad-e Da'eratol Ma'aref-e Eslami. [In Persian]
- Sadri Afshar, G. (2019). *Farhang-e Farsi-e A'lam*. Tehran: Farhang-e Mu'aser. [In Persian]
- Saketof, A. (2008). Thimistiyus. In K. Mousavi Bojnourdi (Ed.), *Da'irat al-Ma'arif-i Buzurg-i Islami* (Vol. 16) (pp. 158-162). Tehran: Markaz-e Da'eratol Ma'aref-e Eslami. [In Persian]
- Sato, E. (2016). Proper names in translational contexts. *Theory and Practice in Language Studies*, 6(1), 1-10). UK: Academy Pub.
- Sulayman Hishmat, R. (1997). Barqlus. In Gh. Hadad Adel (Ed.), *Danishnamah-i Jahan-i Islam* (Vol. 1) (pp. 148-154). Tehran: Bonyad-e Da'eratol Ma'aref-e Eslami. [In Persian]

استناد به این مقاله: مدرس قوامی، گلناز، انواری، سعید. (۱۴۰۴). نحوه نویسه گردانی اسامی خاص فلاسفه و حکمای یونانی به زبان عربی در متون دوره اسلامی از منظر زبان‌شناسی. *علم زبان*، ۱۲(۲۲)، ۲۷۱-۳۲۰. doi: 10.22054/ls.2025.85794.1712

Language Science Studies is licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.